

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Haridusteaduste instituut
Eripedagoogika õppekava

Katrin Tomberg-Tohter

PÕHIKOOLI LÕPETAVATE LIHTSUSTATUD ÕPPEASTME ÕPILASTE JA NENDE
VANEMATE OOTUSED NOORTE EDASISEKS AMETIÕPPEKS

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Ants Reinmaa

Läbiv pealkiri: Intellektipuudega õpilaste valikud kutseõppes ja karjäärinõustamine

KAITSMISELE LUBATUD

Juhendaja: Ants Reinmaa; pedagoogikakandidaat

.....
(allkiri ja kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees: Pille Häidkind(Ph.D.)

.....
(allkiri ja kuupäev)

Tartu 2013

Resümee

Käesolevas bakalaureusetöös „Põhikooli lõpetavate lihtsustatud õppeastme õpilaste ja nende vanemate ootused noorte edasiseks ametiõppeks“ on vaatluse alla võetud põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava alusel lõpetavate noorte ja nende vanemate ootused ja plaanid kutseõppeks ja elluastumiseks.

Bakalaureusetöö eesmärgiks on välja selgitada erivajadustega õpilaste ja nende vanemate teadlikkust ametiõppe võimalustest, kutseõppeasutuse ja eriala valikut mõjutavad tegurid ning õpilaste ja nende vanemate kutsenõustamise kasutamise aktiivsust koolis ja väljaspool kooli.

Töö teoreetilises osas antakse ülevaade hariduslike erivajaduste erinevatest käsitlustest, erivajadustega sh. intellektipuudega õpilaste kohast Eesti haridussüsteemis ja lihtsustatud õppe sisust. Tutvustatakse intellektipuudega õpilaste karjääriplaneerimisega ja elukestvaks õppeks ettevalmistamisega seotud teaduslikke uuringuid.

Uurimus viidi läbi põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava alusel lõpetavate noortega, nende vanematega ja koolide esindajatega.

Uurimusest selgus, et õpilased saavad põhilise informatsiooni sobivate ametiõppe võimaluste kohta koolist, kuid peavad saadavat informatsiooni ebapiisavaks. Passiivselt suhtutakse koolivälise kutsenõustamisteenuse kasutamisse, kuigi karjäärinõustamist peetakse valiku tegemisel väga oluliseks. Lapsevanemad on passiivsed lastele sobivate ametiõppe võimaluste kohta teabe hankimisel ja toetuvad pigem lastelt saadavale informatsioonile. Erialavalikul osutusid määravaimaks õpilaste endi soovid ja eelistused, kuid arvestati ka vanemate soovitustega. Koolivalikul osutus määravaks nii sobiva eriala olemasolu kui kodulähedane asukoht. Oluliseks peeti sõprade samasse kooli õppima asumist.

Märksõnad: erivajadusega õpilane, intellektipuudega õpilane, karjääriplaneerimine.

Summary

This „Graduates of simplified level elementary school and their parents expectations for further education“ B.A. thesis studies the expectations and plans of students, who are graduating from simplified level Elementary school, and their parents for further education.

The purpose of this B.A. thesis is to find out how aware students with special needs and their parents are about choices for learning a trade, factors that influence these choices and students and their parents activity using career counselling provided by school or outside of it.

Theoretical part of the thesis overviews different approaches to special needs, students with special needs (including intellectual disability) place in Estonian education system and nature of simplified study. Scientific studies about intellectually disabled students career planning and preparation for life-long learning are introduced.

Thesis provides overview of study, which purpose was to find out how aware are students with special needs about their career choices. Thesis looks at factors influencing choice of school and career and also students and parents activity to use career consultation. Study was conducted with graduates of simplified level of Elementary school, their parents and school representatives.

Study shows that students get their general info about choices of learning a trade from school, but they find this info inadequate. Attitude towards non-school career counseling is passive, although counseling itself is thought to be very important. Parents are passive about finding info and they count on information they get from their children. When choosing a trade to learn, deciding factor was students own wishes and preferences. Parents recommendations were regarded as well. When choosing the school, the availability of chosen field and location were deciding factors. Also choices of friends were important in deciding.

Keywords: student with special needs, intellectually disabled student, career planning.

Sisukord

Resümee

Summary

Sissejuhatus

Teoreetilised lähtekohad

Hariduslike erivajaduste käsitusi.

Intellektipuudega õpilased

Erivajadustega õpilane sh intellektipuudega õpilane eesti haridussüsteemis

Karjäärinõustamise teooriad, karjääriõpe

Ülevaade uuringutest

USA ja teiste riikide uurimused

Eestis korraldatud samalaadsed uuringud

Uurimuse eesmärk ja uurimisküsimused

Metoodika

Valim

Mõõtvahendid

Protseduur

Võimalikud eetilised probleemid

Tulemused

Õpilased ja lapsevanemad

Plaanid põhikooli lõpetamisel

Teadlikkus ametiõppe võimalustest

Karjäärinõustamise kasutamine väljaspool kooli

Kutsevalikut mõjutavad tegurid

Arutelu

Tänuõnad

Autorsuse kinnitus

Kasutatud kirjandus

Sissejuhatus

Tänane maailm koos kiirete muutustega sunnib meid üha rohkem valmis olema elukestvaks õppeks, et tagada konkurentsivõimelisus. Kiired muutused seavad meie haridussüsteemile ja hariduspoliitikale uued prioriteedid. Üheks selliseks valdkonnaks peaks olema karjäärivalik ja karjääriplaneerimine, mille sisu on viimaste aastakümnetega kutsevalikust ehk ametiõppes muutunud elukestvaks õppeprotsessiks.

Õigus haridusele ja hariduse kättesaadavus peavad looma tugeva baasi sotsiaalseks osalemiseks ühiskonnas, mille oluliseks komponendiks on konkurentsivõime tööturul. Hariduslike erivajadustega õpilased moodustavad ligikaudu kümnendiku kogu õpilaskonnast. Ellu astununa, olles ühiskonna sotsiaalse struktuuri aktiivne osa, moodustavad erivajadustega inimesed arvestatava osa potentsiaalsest tööjõust.

Tororei (2009) tõdeb, et erivajadustega sh. intellektipuudega inimesed on oluliseks ressursiks tööturul, kelle potentsiaali ei tohi ignoreerida. Eriti lääne ühiskonnas, kus elanikkond vananeb ja loomulik iive madal. Võtmeküsimuseks on, kuidas ja mil viisil seda alakasutatud osa ressursist kaasata. Millal alustada ja kuidas korraldada selliste laste/noorukite karjääriõpet?

Käesolevas bakalaureusetöös vaadeldakse erivajadustega noorte õpetamist elukestva õppe kontekstis lähtuvalt üldistest tendentsidest karjääriõpetuses. Konkreetsemalt on vaatluse alla võetud põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava alusel lõpetavate noorte ja nende vanemate ootused ja plaanid kutseõppeks ja elluastumiseks.

Töö autor peab oluliseks hariduslike erivajadustega õpilaste igakülgset toetamist ja suunamist kutsevalikutes. Sisuliselt tähendab see karjäärinõustamist ja –õpet kogu haridustee vältel. Selleks, et õpilane mõistaks kutsevaliku laiemat eesmärki ning oleks ette valmistatud kiirelt muutuva tehnoloogia- ja infoajastu nõuetest tulenevalt elukestvaks õppeks, on oluline teaduspõhise, kindlatele karjäärinõustamise teooriatele toetuva nõustamissüsteemi kujundamine kõikides kooliastmetes ja õppekavades (va hooldusõpe).

Teoreetilised lähtekohad

Hariduslike erivajaduste käsitus. Erivajaduste käsitus on otseses sõltuvuses ühiskonna arengust. Mida demokraatlikum on süsteem ja mida rohkem on informatsiooni, teadmisi inimese arengu kohta, seda enam aktsepteeritakse ja väärtustatakse igäihe individuaalsust, erilisust, eri vajadusi. Niisiis on suhtumine erivajadustesse demokraatia ja tolerantsi indikaator ühiskonnas.

Kirk, Gallagher ja Anastasiow'i (2000) järgi erineb hariduslike erivajadusega laps keskmisest lapsest vaimsete omaduste, sensorsete võimete, kommunikatsioonivõime, käitumise ja emotsionaalse arengu või füüsiliste omaduste poolest sedavõrd, et vajab oma unikaalse potentsiaali väljaarendamiseks õppetöö modifitseerimist või eriõpetust. Kõrgesaar (2002) on välja toonud, et hariduslikud erivajadused on eelkõige seotud ebasobivate õpikeskkonna tingimustega (õpikeskkond laiemas tähenduses koos füüsilise ja vaimse komponendiga).

Kehtivas põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse § 46 lg1 kohaselt: HEV õpilane on õpilane, kelle andekus, õpiraskused, tervise seisund, puue, käitumis- ja tundeeluhäired, pikemaajaline õpest eemalviibimine või kooli õppekeele ebapiisav valdamine toob kaasa vajaduse teha muudatusi või kohandusi õppe sisus, õppeprotsessis, õppe kestuses, õppekoormuses, õppekeskkonnas (nagu õppevahendid, õpperuumid, suhtluskeel, sealhulgas viipekeel või muud alternatiivsed suhtlusvahendid, tugipersonal, spetsiaalse ettevalmistusega pedagoogid), taotletavates õpitulemustes või õpetaja poolt klassiga töötamiseks koostatud töökavas (RT I, 02.07.2012,14).

Kõiki neid määratlusi ühendab viitamine vajadusele modifitseeritud õppeprotsessi ja õppekeskkonna loomiseks hariduslike erivajadustega laste õpetamisel.

Gallagher (2004) läheneb puudele kui kultuurilisele konstruktile, mis on filosoofiliselt sõltuvuses ühiskonna reageeringust. Teadmised, sealhulgas meie teadmised puudest, on konstrueeritud ja kajastavad meie sotsiaalseid ja kultuurilisi tõlgendusi. Ka normaaljaotuskõver, mille alusel hinnatakse inimeste vaimseid võimeid, kannab intelligentsus teooria loomisaegset poliitilist ja ideoloogilist pitserit. Gallagher (2004) juhib tähelepanu asjaolule, et just ühiskondlik-majanduslikest suhetest ja tootmisviisist sõltuvalt me kas märkame ja märgistame erivajaduse või mitte. Hausstätter (2004), sarnaselt Gallagher'ile, peab erivajadusi seotuks ühiskonna funktsioneerimisega. Põhiküsimuseks on, kuidas me saame aidata inimesi, kes ühel või teisel viisil on ühiskonnas kas tõrjutud või kellel on raske toimida ühiskonnas. Hausstätter (2004) peab parimaks viisiks kolme erineva paradigma: psühho-meditsiinilise, sotsioloogilise ja organisatsioonilise programmi negatiivsete ja

positiivsete heuristikute analüütilist kasutamist sobilike tugimeetmete väljatöötamisel erivajadustega inimeste kaasamiseks.

Intellektipuudega õpilased. Vastavalt põhikooli lihtsustatud riikliku õppeakava § 1 alusel rakendatakse lihtsustatud õpet kerge intellektipuudega õpilastel (RT I, 28.12.2010, 14).

Almqvist ja et al (2006) on intellektipuude definitsiooni märkinud ajas muutuvaks ja on uuemaks nimetuseks toonud *intellectual disability*, mille eestikeelseks vasteks on Rahvusvahelise Haiguste Klassifikatsiooni kohaselt (RHK-10) „*vaime alaareng*“. RHK-10 annab järgneva seletuse:“.... Kergele vaimsele alaarengule on iseloomulikud nõuetekohaselt standardiseeritud IQ testide tulemused vahemikus 50-69..... Kerge vaimse alaarenguga inimesed on potentsiaalselt võimelised praktiliseks tööks, nagu poolkvalifitseeritud või kvalifikatsioonita käsitsitöö“. Selles dokumendis esitatakse selged piirangud intellektipuudega õpilaste haridustee ja karjääri valikutele.

Trenholm (1994) vaatleb kerge intellektipuudega õpilasi karjääriplaneerimise kontekstis. Kerge intellektipuudega õpilastel on probleeme mitmetes kognitiivsetes valdkondades nagu tähelepanu, mälu, mõtlemine. Vajaka jääb enesekontrolli oskusest ja sotsiaalse suhtluse kompetentsist. Puudujääk nendes valdkondades põhjustab raskusi analüüsida probleeme ja arendada tõhusaid toimetulekustrateegiaid ning mõista tööalase enesearendamise vajadust. Hoffman (1987, viidatud Trenholm, 1994) leiab, et teadlik enesehinnang ning sotsiaalne suhtlemisoskus aitavad kaasa intellektipuudega noortel kutsealase edu saavutamisel. Sotsiaalsed oskused soodustavad suhtevõrgustiku väljakujunemist, mis omakorda aitavad neil toime tulla elu sündmustega ja kriiside, sealhulgas kutsevalikute, korrigeerimisega.

Lisaks võimetekohaste akadeemiliste teadmiste ja praktiliste oskuste õpetamisele vajavad intellektipuudega õpilased põhihariduse omandamisel eneseteadvustamise oskuse kujundamist.

Erivajadustega õpilane sh intellektipuudega õpilane eesti haridussüsteemis.

Õigus haridusele on nii hariduspoliitiline kui ka inimese põhiseaduslik õigus. Eesti Vabariigi põhiseaduse § 37 kohaselt on igal inimesel õigus haridusele ja eneseteostusele (RT, 1992, 26,349). Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse § 47 järgi lähtutakse haridusliku erivajadusega õpilase õppe korraldamisel kaasava õppe põhimõtetest, mille kohaselt üldjuhul õpib haridusliku erivajadusega õpilane elukohajärgse kooli tavaklassis (RT I, 02.07.2012,14).

Intellektipuudega õpilaste valikud kutseõppes ja karjäärinõustamine

Põhikooli lihtsustatud õppekava moodustab üldharidusliku terviku, keskendudes suuremal määral elementaarskuste ja elus iseseisva toimetuleku kujundamisele. Lihtsustatud õppe põhiülesanne on suunata kerge intellektipuudega õpilase arengut ja aidata kujuneda isiksusel, kes tuleb eluga toime võimalikult iseseisvalt ja teeb võimetekohast tööd. (Põhikooli lihtsustatud..., 2010)

Lihtsustatud õppe sisu on valdavalt suunatud praktiliste oskuste ja teadmiste omandamisele. Kooli õppekava koostatakse nii, et õpilased omandaksid igapäevases elus toimetulekuks vajalikud teadmised ja oskused, väärtushinnangud ja toimimisviisid. Lihtsustatud õppe väljundiks on praktilist tööd väärtustav ja kutseõppeks valmis olev ühiskonna liige. Taotletakse õpetamist, kasvatamist ja arengu toetamist valdavalt praktilise õppeviisi (harjutamise) kaudu. (Põhikooli lihtsustatud..., 2010)

Põhikooli lõpuks õpilane:...hindab õigesti oma võimeid ning kujutab ette oma toimetulekut elus (sh tööturul); ...teab kutseõppe ja täiendusõppe võimalusi; ...mõistab ülesannete õige tõlgendamise ning enesekontrolli tähtsust, kasutab omandatud töövõtteid; ...väärtustab praktilist tööd ja on omandanud valmisoleku kutseõppeks. (Põhikooli lihtsustatud..., 2010)

Karjääriõpetus on valikainena esitatud põhikooli riiklikus õppekavas, kuid puudub eraldiseisva õppeainena (valikainena) põhikooli lihtsustatud õppekavast. Samas oleks just lihtsustatud õppekava alusel õppivatel noortel, kes peale põhikooli lõpetamist peavad suunduma kas kutseõppesse või iseseisvalt tööle, vajalik vastavalt õppeastmetele kohandatud ja erimetoodikale tuginevat karjääriõpet.

Harren'i väitel (1979, viidatud Mutso ja Mägi, 2008) on erivajadusega noored haridustee valikul ebavõrdses olukorras lähtuvalt elukutsevalikute piiratud võimalustest, mistõttu tuleb neil sageli muuta oma eelistusi. Seega suurendatakse läbi hariduspoliitiliste otsuste veelgi erivajadustega noorte ebavõrdset seisundit. Eestis on vaid üks hariduslike erivajadustega õpilaste kool pilootkoolina kaasatud SA Innove poolt koordineeritavasse karjääriõppe arendustegevustesse, mis võimaldab koolil kasutada karjääriõpetuses teatud rahalisi ressursse.

Karjäärinõustamise teooriad, karjääriõpe. Karjäärinõustamine eraldi teadusvaldkonnana sai alguse 20-nda sajandi alguskümnendil, olles seotud tööstuse kiire arenguga ja vajadusega leida igale ametikohale sobivaim kandidaat. "Kutsenõustamise isaks" peetakse Frank Parson'i. Aastal 1909. ilmus raamat „Choosing a Vocation“, mis esimest korda viitas asjaolule, et inimesed ise saavad oma elukutset valida. Oluline oli leida ideaalne

sobivus inimese ja töö vahel ehk iga inimese jaoks on olemas sobivaim töö ja iga elukutse jaoks on olemas teatud isiksuse omaduste kogum. John Holland'i teooria kohaselt on oluline viia kokku inimese individuaalsed omadused ja töö omadused (teatud tüüpi inimesed sobivad teatud tüüpi keskkonnaga), võttes arvesse ka inimeste huvisid ja võimeid. Holland arvas, et inimeste ja keskkondade vahelist sobivust on võimalik testimise teel kindlaks määrata ning tema loodud Self Directed Search (SDS) on olnud väga laialdaselt kasutusel paljudes riikides. (Rajaleidja, Teooriad ja paradigmad, 2013)

Donald Super'i karjääriarengu teooria keskendub inimese erinevatele elurollidele (õpilane, töötaja, kodu rajaja, kodanik, vaba aja veetja), isiksuse arengule ja sellega seotud karjäärikäsitsemisele ning inimese vanusega seostatavatele karjääritsüklitele. Areng toimub pideva kompromisside ja sünteeside ahelana individuaalsete ja sotsiaalsete tegurite, enesetaevuse ja reaalsuse vahel. Nii kutse- kui kõrvaltegevuslik rahulolu tekib siis, kui inimesed on võimelised mõistma oma võimeid, huve, isiksuseomadusi ja väärtusi. (McMahon ja Patton, 2006)

Krumboltzi 70-ndatel esile kerkinud teooria haakub nii Bandura üldise õppimise teooria kui biheiviorismiga. Selle lähenemise põhiteema on kogemustest õppimine, lähtuvalt positiivse või negatiivsest tajutud sündmustest (kognitiivne analüüs). Krumboltz tähtsustas nii geneetilist pärandit, keskkonnamõjusid, õppimiskogemusi ja oskusi. (Rajaleidja, Teooriad ja paradigmad, 2013)

Üha rohkem räägitakse karjääriplaneerimisest kui eluplaneerimisest (life design). Savitckas (2012) kirjeldab uut üldist karjäärisekkumise mudelit, mis hõlmab endas konstruktsiooni, dekonstruktsiooni, rekonstruktsiooni ja cokonstruktsiooni ning juhib meid reaalsesse maailma.

Karjäär on inimese elukestev haridus- ja tööalane areng kõigi tema elu rollide omavahelises kooskõlas. Karjääriõpe aitab omandada teadmisi iseendast, töömaailmast, elukutsetest, õppimisvõimalustest ning kujundada hoiakuid ja toimetulekuoskusi, mis aitavad siseneda töömaailma. Karjääriõppe toel arendab inimene pädevusi, mis võimaldavad teha iseseisvaid ja teadlikke valikuid õppe- ja tööelu kavandamisel ning valmisoleku elukestvaks õppeks ja oma potentsiaalile sobivaima rakenduse leidmiseks igas eluetapis. Karjääriõpe on elukestev protsess, mis saab alguse juba varases lapseas erinevate tööde matkimisega ja kestab kõrge vanaduseni.

Intellektipuudega õpilaste valikud kutseõppes ja karjäärinõustamine

Karjääriõppe õppesisu koosneb kolmest peateemast, mis on samad või väga sarnased kogu elukestva õppe perioodil. Need on:

- enesetundmine ja selle tähtsus karjääriplaneerimisel;
- karjääriinfo (õppimisvõimaluste ja töömaailma) tundmine ning selle tähtsus karjääriplaneerimisel;
- planeerimine ja otsustamine. (SA Innove, Karjääriõpe, 2013)

Enesetundmine hõlmab iseenda tundmaõppimist, adekvaatse enesehinnangu kujundamist (akadeemiline eneseteadvus, üldine eneseteadvus ja sotsiaalne eneseteadvus), oma isiksuseomaduste ja võimalike elukutse eelistuste kokkusobivuse hindamist, oma ootuste ja võimaluste hindamist. Selliste hinnangute andmine eeldab vaimset küpsust ja oskust endasse süüvida. Põhikooli lõpus on selliste otsuste tegemine problemaatiline ka tavaintellektiga õpilastel, rääkimata intellektipuudega õpilastest. Enesetundmise arendamisele peaks alus pandama esimeses kooliastmes arvestades intellektipuude psühholoogilis-pedagoogiliste kriteeriumitega.

Karjääriinfo kättesaadavust on võimalik tagada olemasolevate ressursside piires (erinevad infokandjad õppimisvõimaluste kohta, vahetud kokkupuuted erinevate kutsealadega). Informatsiooniga võimalikest kutsealadest peaks kaasnema teatud ameti esindajatele omaste peamiste isikuomaduste komplekti kirjeldus. Koostöös juhendaja või õpetajaga (ja lapsevanemaga) oleks võimalik suunata õpilase valikuid lähtuvalt eneseanalüüsist (Hollandi Self Directed Search).

Planeerimise ja otsustamise faasis põhikooli lõpus muutuvad oluliseks lapse ja perekonna reaalsed võimalused, mis tihti kitsendavad valikuid veelgi. Mutso (2006) andmetel mõjutavad noorte otsuste tegemist vanemate elustiil ja kogemused ning sundvalikute korral perekonna sotsiaal-majanduslik taust.

Ülevaade uuringutest

USA ja teiste riikide uurimused. Trenholm (1994) juhib tähelepanu asjaolule, tuginedes USA demograafilisele situatsioonile 20-nda sajandi lõpukümnendil, et ühiskonna vähemusgrupid, kelle hulka kuuluvad ka intellektipuudega isikud, on muutunud oluliseks tööjõu ressursiks. Sellest lähtuvalt on vajalik välja töötada õpiraskustega lastele ja noortele suunatud karjäärinõustamis programme. Trenholm (1994) peab oluliseks juba haridustee algastmes kavandada karjääriõpet, mis võimaldab lastel ise avastada ja läbi mängida erinevaid töörolle läbi fantaasia, iseseisvate harjutuste ja otsese kogemuse. Lisaks erinevad infokandjad nagu arvuti, raamatud ja juhendmaterjalid. Õpiraskustega õpilaste karjääriõppel on väga

oluline keskenduda kolmele valdkonnale, mis tihti tähelepanuta jäetakse: metakognitiivste võtete õpetamine, sotsiaalsete oskuste ja probleemide lahendamise oskuste arendamine ning konkreetse töö kogemus koos supervisiooniga.

Reekie (1993) arvates võivad vaimupuuded takistada karjääri planeerimise ja rakendamise protsessi, samuti nõustamise protsessi. Kuid neil noortel on olemas selgelt äratuntavad tugevused, millele ehitada karjääriplaneerimise kavad. Sõltuvalt konkreetsest juhtumist peab Reekie (1993) vajalikuks rakendada nõustamises ka sekkumist, mille eesmärgiks kliendile tema vajaduste määratlemine ja metakognitiivsete protsesside rakendamise jälgimine. Luzzo, Hitchings, Reitish ja Shoemaker'i (1999) uurimuse kohaselt on erivajadustega õpilaste karjääriotsustuse sotsiaalsed ja kognitiivsed hoiakud ning tõekspidamised tunduvalt problemaatilisemad kui nende erivajadusteta eakaaslastel. Üheks põhjuseks on õpetajate ja lapsevanemate motiveeritud soov lapsi kaitsta tuleviku võimalike ebaõnnestumiste eest ning välditakse varajast karjäärivalikute teema käsitlust. Teisalt arvavad õpetajad ja lapsevanemad, et erivajadustega õpilased-noored pole valmis adekvaatseteks otsusteks ja suunavad õpilasi jõuliselt vastavalt iseenda tõekspidamistele, piirates õpilaste enda aktiivsust. Siit kasvabki välja karjäärinõustamise õigeaegse rakendamise vajadus.

Zelege (2004) on oma uurimuses jõudnud järeldusele, et intellektipuudega noorte enesehinnangud võrreldes normintellektiga eakaaslastega erinevad ainult akadeemilises minapildis. Sotsiaalse ja üldise eneseteadvuse tase on sarnane mõlemale rühmale ja muutub vanusega. Suuremad erinevused esinevad intellektipuudega noorte rühma sees, mis näitab selgelt individuaalse lähenemise vajadusele. Lusk ja Cook (2009) näitasid, et intellektipuudega tütarlapsed on võimelised peale intensiivset eksperimentaalset sekkumist lahendama karjääriga seotud probleeme ja otsuseid vastu võtma keskmisest tasemest (arvestatud intellektipuudeta eakaaslaste sooritust) 2/3 standardhälvet paremini. Sooritus enne sekkumist oli pool standardhälvet madalam keskmisest sooritusest. Tulemus viitab karjääriõpetuse ja enesehinnangute kujundamise teadliku suunamise olulisust intellektipuudega õpilaste eluks ettevalmistamisel.

Hariduslike erivajadustega õpilaste endi arvamuse kohaselt on olulisemateks faktoriteks üldhariduskoolist kutseõppesse või tööle suundumisel:

- sujuva ülemineku tagamine õpingutelt kutseõppesse/tööle;
- valikuvõimaluste suurendamine;
- noorte jõustamine(*empowering, empowerment*);
- erinevate toetavate teenuste tutvustamine;

- tööhõiveteenuste tutvustamine;
- personaalsete oskuste kujundamine. (Beyer ja Kaehne, 2009)

Eestis korraldatud samalaadsed uuringud. Mutso (2006) uurimuse kohaselt on erivajadustega õpilased kõrgelt motiveeritud kutse omandamisel. Neile meeldib teha tööd, nad on kohusetundlikud ja ei karda rasket ja rutiinset tööd. Raskusi valmistab haridustee planeerimine, eriti kooli valik. Erivajadusega õpilased pelgavad kaasõpilaste vaimset ja füüsilist vägivalda ning seetõttu on oluline kriteerium kooli valikul sõprade olemasolu, kelle lähedus tagab turvatunde. Erivajadustega õpilaste ebapiisav osalemine oma haridustee kujundamisel on tingitud mitmetest põhjustest:

- tööeluga seotud teadmiste ja kogemuste vähesus;
- kutsealane eelkoolitus on ühekülgne ja ebapiisav (vaid tööõpetuse tunnid);
- õpetajate vähene osatähtsus noorukite kutsevalikutes, mis seotud õpetajate ebapiisava motiveeritusega kutsesuunitlustöö läbiviimiseks;
- õpilaste kasutuses oleva kutseõpetust tutvustava materjali süstematiseerimatus ja ebapiisav maht.

Valikute tegemist raskendab kutseõppeasutustes pakutavate erialade ühekülgne valik ning võimalike valikute ebapopulaarsus.

Mutso ja Mägi (2008) arvates on õppijate passiivsus kutsevalikute planeerimises ja haridustee korraldamises põhjustatud:

- kutsevalik, kui oluline otsus tulevikku, tehakse (ollakse kohustatud tegema) liiga noorelt;
- puudulikult väljakujundatud (väljakujunenud) eneseteadvus, arusaam oma võimetest, soovidest, vajadustest ja võimalustest;
- puudulik info kutsevalikute kohta.

Olulisemateks kriteeriumiteks otsuste tegemisel olid:

- kooli lähedus kodule;
- vanemate väärtushinnangud;
- õpetajate ja sõprade soovitused;

Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE poolt 2011. aastal korraldatud karjääriteenuste süsteemi uuringu lõppraportis esitatud tulemuste kohaselt:

- õpingute- või tööalaste valikute tegemisel vajavad karjääriõpet, –infot või –nõustamist ligikaudu 75 % eestimaalastest;

Intellektipuudega õpilaste valikud kutseõppes ja karjäärinõustamine

- üldhariduskoolide õpilastest vaid 30 % tunnistab, et on saadud koolist vajalikus ulatuses karjäärialast infot ja nõustamist;
- õpilased tunnevad puudust erinevatest ametitest ja erialadest ülevaate saamisest, nõustamisest ja personaalsest lähenemisest ning väidetakse, et vajalikku informatsiooni on liiga vähe;
- oma koolist saadav karjääriteenuste info on noorte seas eraldi allikana võetuna esikohal
- oluliseks peetakse sõpradelt, tuttavalt, vanematelt saadavat infot ja nõustamist põhjendusega, et need tunnevad konkreetse isiku omadusi kõige paremini (personaalne lähenemine);
- lapsevanemad peavad oma lastega õppimise-, elukutse- ja töövalikute teemade arutamist oluliseks;
- enamus lapsevanematest ei ole ise vastava info ja ega nõu saamiseks kuhugi pöördunud ega seda ka teadlikult kusagilt saanud. Ametlikke teenusepakkujaid väljaspool kooli on kasutanud väga vähesed lapsevanemad. (SA Innove, Karjääriteenuste süsteemi uuring, 2011)

Uuringus osalesid põhikooli ja gümnaasiumi lõpetajad Eesti üldhariduskoolidest (mitte HEV õpilastele spetsialiseerunud koolidest), kuid tulemused on üllatavalt sarnased intellektipuudega õpilaste seas korraldatud uurimuste tulemustega. See viitab, et probleem on üldisem, mitte ainult intellektipuudega koolilõpetajaid puudutav.

Uurimuse eesmärk ja uurimisküsimused

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on välja selgitada erivajadustega õpilaste ja nende vanemate teadlikkust ametiõppe võimalustest, kutseõppeasutuse ja eriala valikut mõjutavad tegurid ning õpilaste ja nende vanemate kutsenõustamise kasutamise aktiivsust koolis ja väljaspool kooli.

Bakalaureusetööle on seatud järgmised uurimisküsimused:

- Kuivõrd teadlikud on kooli lõpetavad õpilased ja nende vanemad õpilastele sobivatest ametiõppe võimalustest?
- Millises ulatuses on õpilased ja nende vanemad kasutanud pakutavaid kutsenõustamise võimalusi?
- Millised tegurid (asjaolud) saavad õpilaste kutsevalikut enam mõjutama?

Metoodika

Valim

Käesoleva bakalaureusetöö uurimisobjektiks olid põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava alusel 9-nda klassi lõpetavad noored ja nende vanemad/hooldajad/eestkostjad. Valimis osalesid õpilased vanuses 15 kuni 17 aastat.

Valimi suuruseks kavandasin minimaalselt 40 õpilast, mis moodustab eeldatavast üldkogumist (lõpetajate arvust) 12,5 %. Tegelik uuringus osalejate arv 38 õpilast, neist 28 noormeest ja 10 tütarlast ning 26 lapsevanemat/hooldajat.

Valimi moodustamisel arvestasin reaalsete võimalustega ise kõikidesse koolidesse jõuda. Uurimuses osales kool A Harju maakonnast, kool B Rapla maakonnast, kool C Lääne maakonnast ja kool D Saare maakonnast. Lubaduse osaleda uurimuses andis kool E Harju maakonnast, kuid ankeetide täitmine neil viibis ja need ei saanud andmetöötluseks vajalikuks ajaks.

Valimis osalenud 4-st koolist oli 3 kooli sarnastes õppekorralduslikes tingimustes (st. ainekavast puudub karjääriõpetus). Vastavalt kogemustele ja väljakujundatud õppetöö korraldustele pakub iga kool teatud tundide ulatuses karjääriõpetust. Üks koolidest on pilootkoolina kaasatud SA Innove poolt koordineeritavasse karjääriõppe arendustegevustesse, mis võimaldab koolil kasutada karjääriõpetuses teatud rahalisi ressursse.

Mõõtvahendid

Uurimisvahendina õpilastega kasutasin kaheosalist küsitlust. Ankeedi (Lisa 1) esimene osa koosnes 9 küsimusest ja teine osa 14 küsimusest. Uurimistöö õpilastega viidi läbi kontrollitud küsitlusena ehk informeeritud küsitlusena (uurija andis ankeedid ise üle, vajadusel täpsustas küsimuse sisu). Küsimustele vastati kirjalikult. Küsimuste koostamisel kasutati osaliselt Nõgeli (2010) ankeetküsimusi.

Uurimistöö lapsevanema/hooldajaga viidi läbi küsitlusena, uurimisvahendina kasutasin kaheosalist küsitlust. Ankeedi (Lisa 2) esimene osa koosnes 7 küsimusest ja teine osa 8 küsimusest. Ankeedid edastati vanematele õpilaste kaudu (võrguküsitlus). Lapsevanematele suunatud küsimused olid kooskõlas õpilastele esitatud küsimustega. Küsimused olid koostatud valikvastustega. Küsimustele vastati kirjalikult.

2012. aasta kevadel korraldati pilootuuring koolis D, et kontrollida ankeedi küsimuste arusaadavust. Eeluuring kinnitas küsimuste sobivust.

Protseduur

Uurimistöö esimesel etapil, mis toimus 2012. aasta aprillis-mais-juunis, sõnastati uurimisküsimused, mille alusel koostati küsimustikud. Küsimuste valikul lähtuti osaliselt Nõgeli (2010) magistriritöö ankeetküsimustest. Kooli D eripedagoogide ja klassiõpetajatega koostöös korregeeriti küsimuste vormilist külge. Asendati jah-ei vastusevariandid valikvastustega. Samal etapil teostati pilootuuring kooli D 9-ndate klasside õpilaste ja nende lapsevanemate /hooldajatega.

Uurimistöö teisel etapil 2013. aasta veebruaris-märtsis korraldati küsitlused valimis osalenud koolides. Uurimistöö selles etapis viidi küsitlused läbi informeeritud küsitlusena.

Ankeedid andis uurija üle ise ja viibis juures, kui õpilased küsitlusele vastasid. Vajadusel abistati, kui küsimuse sisu arusaamatuks jäi. Õpilastel kulus küsimustele vastamiseks ca 20 minutit. Lapsevanematele/hooldajatele andsid ankeedid edasi õpilased. Ankeedi täitjatele tagati anonüümsus.

Uurimistöö kolmandal etapil 2013-nda aasta märtsis-aprillis analüüsiti saadud andmeid. Ainestiku analüüsiks kasutati statistilisi meetodeid. Andmetöötluse kirjeldava statistika pool viidi läbi MS Exel programmiga.

Võimalikud eetilised probleemid

Olulisemaks eetiliseks probleemiks oli õpilaste osalemine küsitluses. Kuivõrd õpilased on põhikooli 9. klassis üldjuhul juba 16 aastat vanad, siis vanemate/eestkostjate kirjalikku luba taotlema ei pidanud. Lapsevanemaid/hooldajaid informeeriti eelnevalt klassiõpetajate poolt. Uurimistöö seisukohalt oli oluline, et vanemates ei tekiks tõrget ega mingeid kahtlusi ankeetidega saadavate andmete kasutuseesmärgi suhtes.

Uuringu läbiviimisel tagati õpilaste ja lapsevanemate anonüümsus. Uurimistöös ei ole esitatud isikuandmeid ja koolid on tähistatud sümbolitega.

Tulemused

Uurimuses esitati küsimused õpilastele ja nende vanematele. Uurimistulemused on esitatud ühes alapeatükis „õpilased ja lapsevanemad“. Tulemused jaotuvad neljaks plokiks:

- plaanid põhikooli lõpetamiseks;
- teadlikkus ametiõppe võimalustest;
- karjäärinõustamise kasutamine väljaspool kooli;
- kutsevalikut mõjutavad tegurid.

Õpilased ja lapsevanemad

Plaanid põhikooli lõpetamisel

Põhikooli lõpetajatest soovib kindlasti jätkata õpinguid kutsekoolis 22 (58%) õpilast, mis on üle poole valimis osalenud õpilastest (Tabel 1). Nende 14 õpilase hulgas, kes valisid vastuse variandi „võib-olla soovin”, on kooli A 9-nda klassi 8 lõpetajat, kes loodavad jätkata õpinguid samas koolis lisa-aastal (kuid ei ole omapoolse valikuna eraldi välja toonud lisa-aasta soovi). Õpilastest, kellel on teised plaanid, soovib 1 õpilane jätkata õpinguid lisa-aastal põhikoolis ja 1 õpilane täiskasvanute gümnaasiumis.

Tabel 1. Õpilaste soov jätkata õpinguid kutseõppeasutuses peale põhikooli lõpetamist

Valitud vastusevariant	Arv	%
kindlasti soovin	22	57,89%
võib-olla soovin	14	36,84%
ei soovi, ma plaanin..... (vastavalt lapse soov)	2	5,26%
kokku	38	100,00%

Lapsevanemad on kindlal veendumusel, et lapsed jätkavad õpinguid kutsekoolis peale põhikooli lõpetamist (Tabel 2). Nende hulgas, kellel on teised plaanid, soovib lapsevanema andmetel 1 laps jätkata õpinguid lisa-aastal põhikoolis ja 1 laps täiskasvanute gümnaasiumis.

Tabel 2. Lapsevanemate arvamus oma lapse õpingute jätkamise kohta kutseõppeasutuses peale põhikooli lõpetamist

Valitud vastusevariant	Arv	%
kindlasti soovib	22	84,62%
ei soovi, tal on teised plaanid	2	7,69%
ma ei ole tema soovidest teadlik	2	7,69%
kokku	26	100,00%

Põhikooli lõpetajatest peavad ameti õppimist väga tähtsaks 18 (47%) õpilast ja oluliseks 18 (47%) õpilast (Tabel 3). Kui väidet „väga tähtis“ ja „oluline“ pidada sarnasteks kriteeriumiteks, mis viitavad ameti õppimise olulisusele õpilaste hulgas, siis valdavalt seotakse oma tulevik kutse omandamisega.

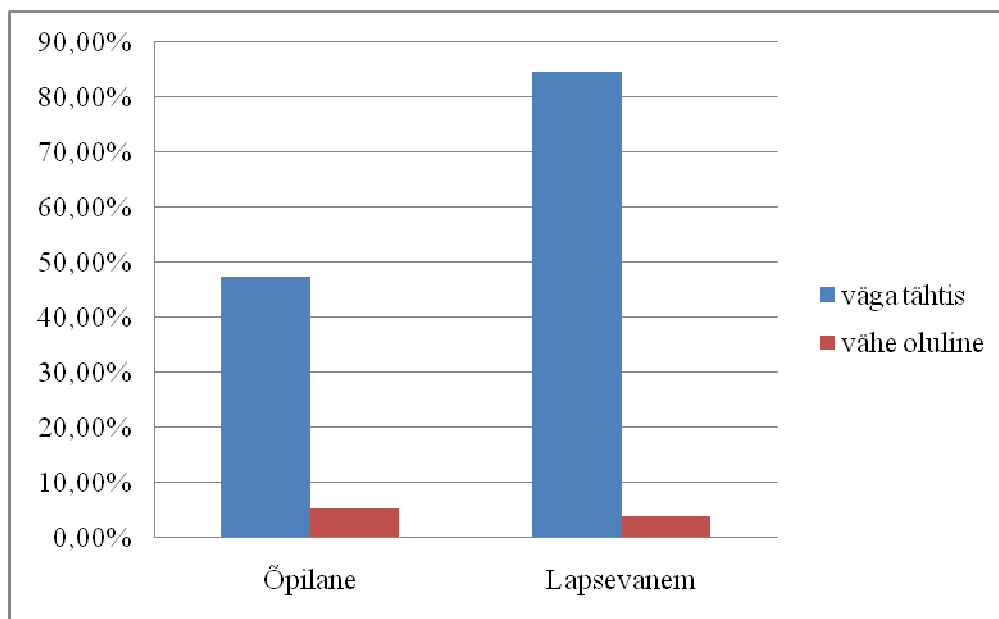
Tabel 3. Ameti õppimise olulisus õpilaste seas

Valitud vastusevariant	Arv	%
väga tähtis	18	47,37%
oluline	18	47,37%
vähe oluline	2	5,26%
kokku	38	100,00%

Põhikooli lõpetajate vanematest peab oma lapse õpingute jätkamist kutseõppeasutuses väga tähtsaks enamik lapsevanematest (Tabel 4). Nii õpilaste kui lapsevanemate arvates on ametiõpe kutsekoolis oluline (Joonis 1).

Tabel 4. Lapse kutseõppeasutuses õpingute jätkamise olulisus lastevanemate seas

Valitud vastusevariant	Arv	%
väga tähtsaks	22	84,62%
ei oska öelda	3	11,54%
ta ei saa jätkata õpinguid kutseõppeasutuses	1	3,85%
kokku	26	100,00%

Joonis 1. Õpilaste ja lapsevanemate osakaal, kes peavad ameti õppimist kas väga tähtsaks või vähe oluliseks

Vastanutest 23 (62%) õpilasel ehk üle poolte õpilastest on eriala valitud (kas üks kindel või valik kahe eriala vahel) (Tabel 5). Õpilastest 14 (38%) ei ole valikut veel teinud ning neist 8 õpilast loodab jätkata õpinguid põhikoolis lisa-aastal.

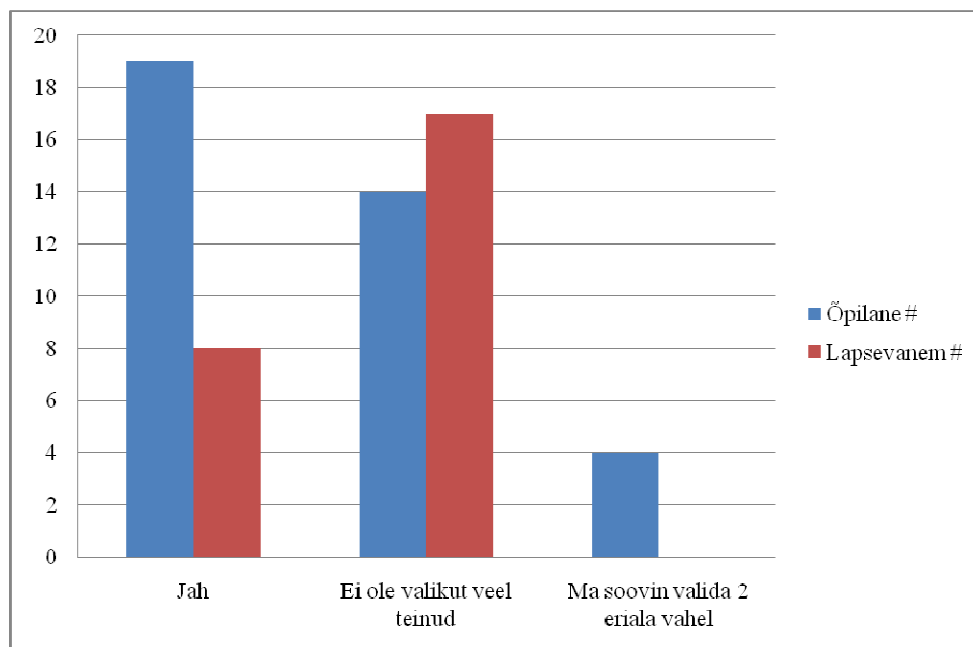
Tabel 5. Põhikooli lõpus on õpilastel eriala valitud

Valitud vastusevariant	Arv	%
jah	19	51,35%
ma ei ole valikut veel teinud	14	37,84%
ma soovin valida 2 eriala vahel	4	10,81%
kokku	37	100,00%

Lapsevanemad ei ole väga kindlad, kas nende lastel valikud juba tehtud. Vaid 8 (32%) lapsevanemat julgeb väita, et tema lapsel on eriala valitud (Tabel 6). Nende 17 õpilase vanemate hulgas, kellele teadaolevalt tema lapsel valik veel tegemata, on lisa-aastal õpinguid jätkavate 8 õpilase vanemad.

Tabel 6. Lapsevanemate arvamus selle kohta, kas tema lapsel on põhikooli lõpus eriala valitud

Valitud vastusevariant	Arv	%
ta ei ole veel valikut teinud	17	68,00%
jah	8	32,00%
kokku	25	100,00%

Joonis 2. Õpilased ja lapsevanemad lapse kindlast eriala valikust

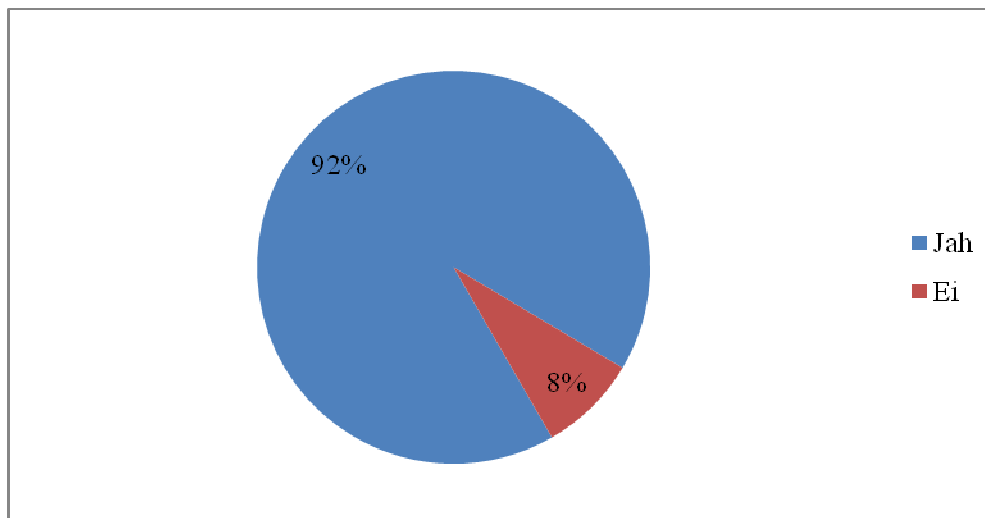
Teadlikkus ametiõppe võimalustest

Peamise informatsiooni erinevate õppimisvõimaluste kohta saavad õpilased eeldatavalt oma koolis. Seda nii klassiõpetaja tundides, tööõpetuse tundides, erinevates käsitöö ja tööõpetuse ringides, kutse-eelõppes, korraldatavatel teabepäevadel, messide külastustel (Noor Meister, Teeviit jms). Küsimusele oma koolis toimuva karjäärinõustamise kohta vastas 28 (74%) õpilast, et nende koolis on karjäärinõustamine (Tabel 7).

Samas nõustus põhikooli lõpetajatest 34 (92%) õpilast väitega, et klassiõpetaja tunnis on neile tutvustatud kutsekoolides õpetatavaid erialasid (Joonis 3).

Tabel 7. Õpilaste teadlikkus koolis toimuvast karjäärinõustamisest

Valitud vastusevariant	Arv	%
jah, minu koolis on karjäärinõustamine	28	73,68%
ma ei ole huvi tundnudeie koolis ei ole karjäärinõustamist	7	18,42%
meie koolis ei ole karjäärinõustamist	3	27,89%
kokku	38	100,00%

Joonis 3. Õpilaste osakaal, kelle andmetel on koolis klassijuhataja tunnis räägitud kutsekoolides õpetatavatest erialadest

Peamise informatsiooni erinevate õppimisvõimaluste kohta saavad õpilased oma koolis (Joonis 3). Tuginedes saadud ankeedivastustele võib väita, et lapsevanemad ei ole koolis toimuvaga kursis. Küsimusele lapse koolis toimuva karjäärinõustamise kohta vastas vaid 9 (36%) lapsevanemat jaatavalt (Tabel 8).

Intellektipuudega õpilaste valikud kutseõppes ja karjäärinõustamine

Tabel 8. Lapsevanemate teadlikkus lapse koolis toimuvast karjäärinõustamisest

Valitud vastusevariant	Arv	%
Ma ei ole huvi tundnud	10	40,00%
jah, lapse koolis on karjäärinõustamine	9	36,00%
ei, tema koolis ei ole karjäärinõustamist	6	24,00%
kokku	25	100,00%

Uuringus osalejatest 21 (55%) õpilast ehk üle poolte vastanutest nõustusid väitega, et koolis peaks rohkem rääkima õppimisvõimalustest kutsekoolis, sest see aitab valikute tegemisel (Tabel 9). Lapsevanematest 22 (85%) nõustus väitega, et koolis peaks rohkem rääkima õppimisvõimalustest kutsekoolis, sest see aitab valikute tegemisel (Tabel 10). Samas eelnevalt oli neist 40% vastanud, et nad ei ole huvi tundnud, kas koolis toimub karjäärinõustamine.

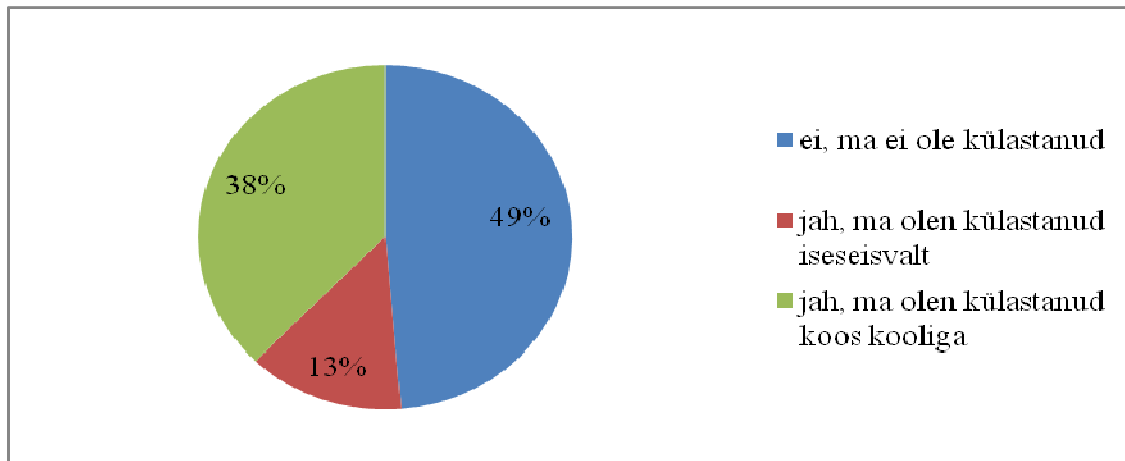
Tabel 9. Õpilaste arvamus koolis jagatava informatsiooni piisavuse kohta õppimisvõimalustest kutsekoolides

Valitud vastusevariant	Arv	%
jah, see aitaks valikute tegemisel	21	55,26%
ei oska öelda	14	36,84%
ei peaks rohkem rääkima	3	7,89%
kokku	38	100,00%

Tabel 10. Lapsevanemate arvamus lastele koolis jagatava informatsiooni vajalikkuse kohta õppimisvõimalustest kutsekoolides

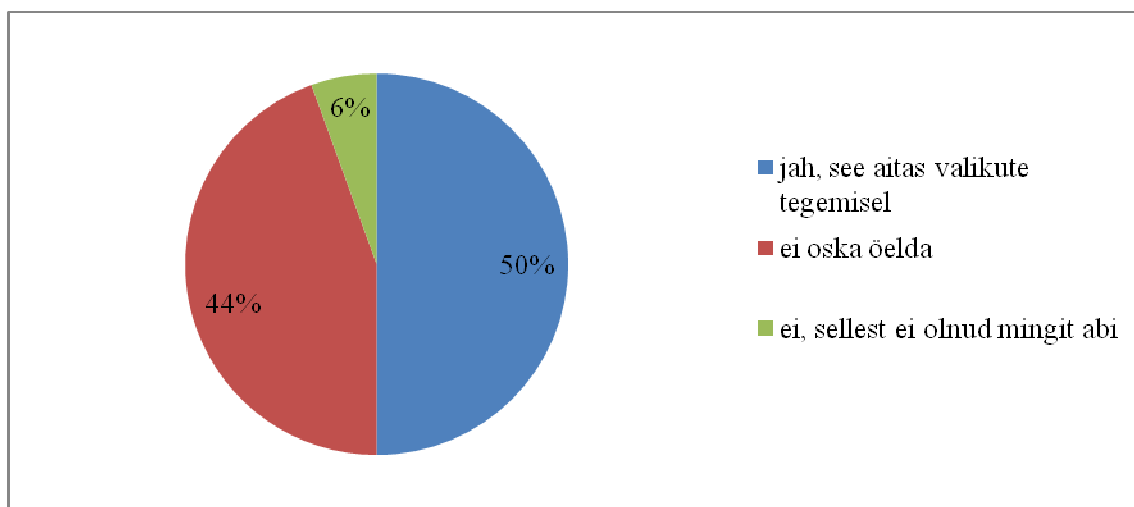
Valitud vastusevariant	Arv	%
jah, see aitaks valikute tegemisel	22	84,62%
ei oska öelda	3	11,54%
arvan, et sellest ei ole mingit kasu	1	3,85%
kokku	26	100,00%

Teadmisi ametiõppe võimalustest peaks aitama kujundada käigud kutsekoolidesse (korraldatakse võimalusel koos proovipäevadega). Vastanutest 14 (38%) õpilast oli külastanud kutsekooli koos oma kooliga ja 18 (49%) õpilast väitis, et nad ei ole külastanud kutsekooli (Joonis 4). Kooli B õpilastest (N=14) ei olnud ükski õpilane külastanud kutsekooli koos kooliga ning hilisemal järelpärimisel selgus, et kutsekoolide külastused olid planeeritud ajale, kui ankeedid õpilaste poolt juba täidetud.

Joonis 4. Kutsekooli külastanud õpilaste osakaal

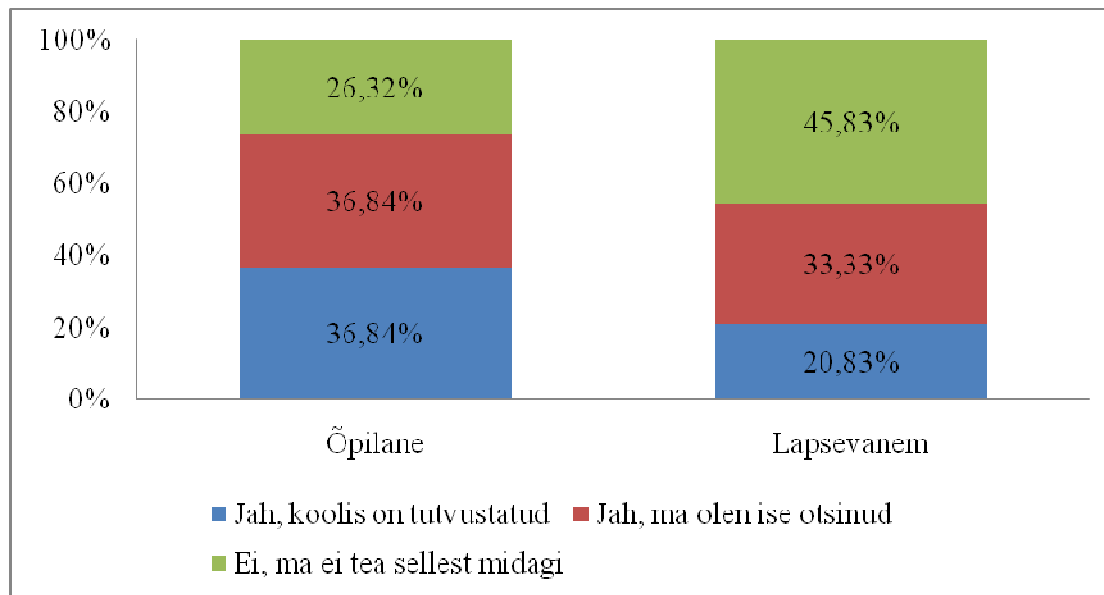
Vastanutes 18 (50%) õpilast ehk pooled küsitletutest arvasid, et kutsekooli külastamine aitas tal valida sobivat kooli (nende hulgas olid kõik kutsekooliga tutvunud õpilased) (Joonis 5). Õpilastest 16 (44%) (nende hulgas 14 õpilast koolist B, kellel vastav kogemus puudus) ei osanud hinnangut anda ja 2 õpilast (6%) väitis, et külastusest ei ole mingit abi.

Joonis 5. Kutsekooli külastamise olulisus sobiva kooli valikul

Karjäärinõustamise kasutamine väljaspool kooli.

Karjäärinõustamise võimaluste kohta väljaspool kooli on põhikoolis jagatav teave tagasihoidlik. Informatsiooni vähesus kajastus nii õpilaste kui lapsevanemate vastustest (Joonis 6). Vaid 14 õpilast (37 %) vastas, et koolis on neid võimalusi tutvustatud. Sama palju õpilasi oli otsinud iseseisvalt informatsiooni. Lapsevanematest 5 (20 %) vastas, et lapsele on koolis vastavat informatsiooni jagatud ning 11 lapsevanemat (46 %) ei teadnud koolivälisest karjäärinõustamisest ja selle tutvustamisest koolis midagi.

Joonis 6. Õpilaste ja lapsevanemate teadlikkus karjäärinõustamisest väljaspool kooli

Koolivälise karjäärinõustamise kasutamine on valdavalt tagasihoidlik. Õpilastes 9 (23%) ehk alla neljandiku vastanutest teadis, et nende vanemad on otsinud karjäärinõustamist väljaspool kooli (Tabel 11). Õpilaste seas ei ole koolivälise kutsealase nõustamise otsimine populaarne. Õpilastest 9 (23%) on kas üks või mitu korda kasutanud koolivälisest karjäärinõustamist (Joonis 7).

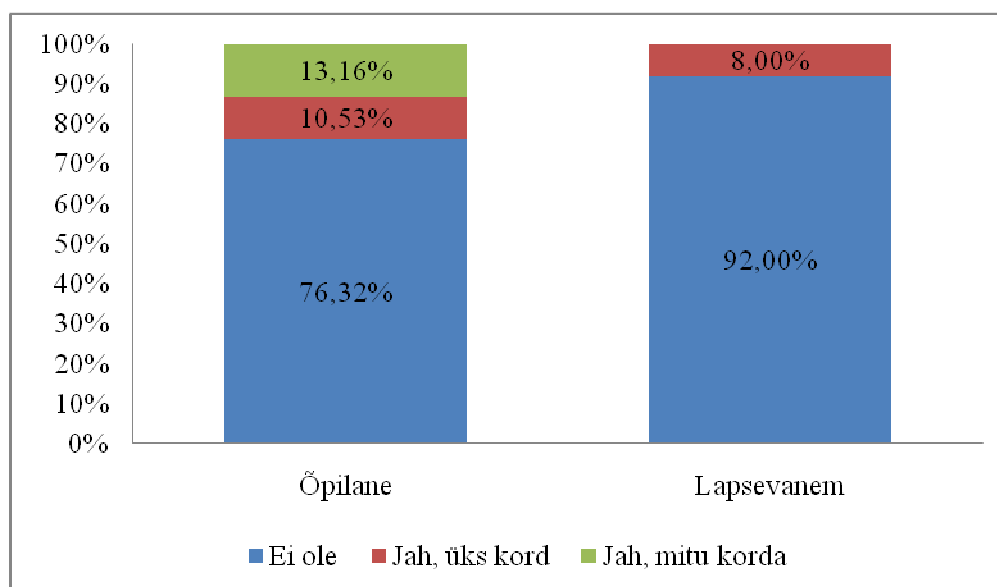
Lapsevanematest 11 (52%) ehk pooled on küll otsinud karjäärinõustamise võimalusi kooliväliselt (Tabel 12), kuid reaalselt on neist vaid 2 (8%) koos lapsega käinud ühe korra karjäärinõustamisel väljaspool kooli, kõik ülejäänud ei ole käinud kordagi (Joonis 7).

Tabel 11. Õpilaste arvamus/teadlikkus selle kohta, kas nende vanemad on otsinud karjäärinõustamist väljaspool kooli

Valitud vastusevariant	Arv	%
ei, vanemad ei ole seda teinud	15	39,47%
ma ei tea	14	36,84%
jah, nad on otsinud	9	23,68%
kokku	38	100,00%

Tabel 12. Lapsevanemate arvamus karjäärinõustamise otsimise vajalikkusest väljaspool kooli

Valitud vastusevariant	Arv	%
ei, ma ei pea seda vajalikuks	11	52,38%
jah, ma olen otsinud võimalusi kooliväliselt	10	47,62%
kokku	21	100,00%

Joonis 7. Koolivälise karjäärinõustamise kasutamise osakaal õpilaste ja lapsevanemate poolt

Koolivälise karjäärinõustamise kasutamine on tagasihoidlik, kuid samas peavad nii lapsevanemad kui õpilased karjäärinõustamist oluliseks. Õpilastest 14 (38%) arvates on see väga oluline ja 19 (51%) õpilast peavad karjäärinõustamist natuke oluliseks ehk kinnitavad olulisust (Tabel 13). Valdav osa lapsevanematest ehk 18 (72%) peab karjäärinõustamist väga oluliseks valikute tegemisel (Tabel 14).

Tabel 13. Õpilase arvamus karjäärinõustamise olulisusest valikute tegemisel

Valitud vastusevariant	Arv	%
natuke on	19	51,35%
jah, minu jaoks on see väga oluline	14	37,84%
ei ole, sest mulle meeldib ise otsustada	4	10,81%
kokku	37	100,00%

Tabel 14. Lapsevanemate arvamus karjäärinõustamise olulisusest valikute tegemisel

Valitud vastusevariant	Arv	%
jah, see on väga oluline	18	72,00%
võib-olla	7	28,00%
kokku	25	100,00%

Kutsevalikut mõjutavad tegurid.

Kutsevalikul on määrava tähtsusega lapsevanemate soovitusel. Eriala valikutest on uuritavate seas 26 (68%) õpilast oma valikud läbi arutanud vanematega (Tabel 15) ning sama palju õpilasi on oma vanematelt saanud soovitusi sobiva eriala valikul (Tabel 16).

Tabel 15. Õpilaste erialavalik ja vanemate osalemine valikute tegemisel

Valitud vastusevariant	Arv	%
Jah, me oleme kõik valikud koos läbi arutanud	26	68,42%
ei, ma ei ole vanematega sel teemal arutlenud	11	28,95%
vanemaid ei huvita minu erialavalik	1	2,63%
kokku	38	100,00%

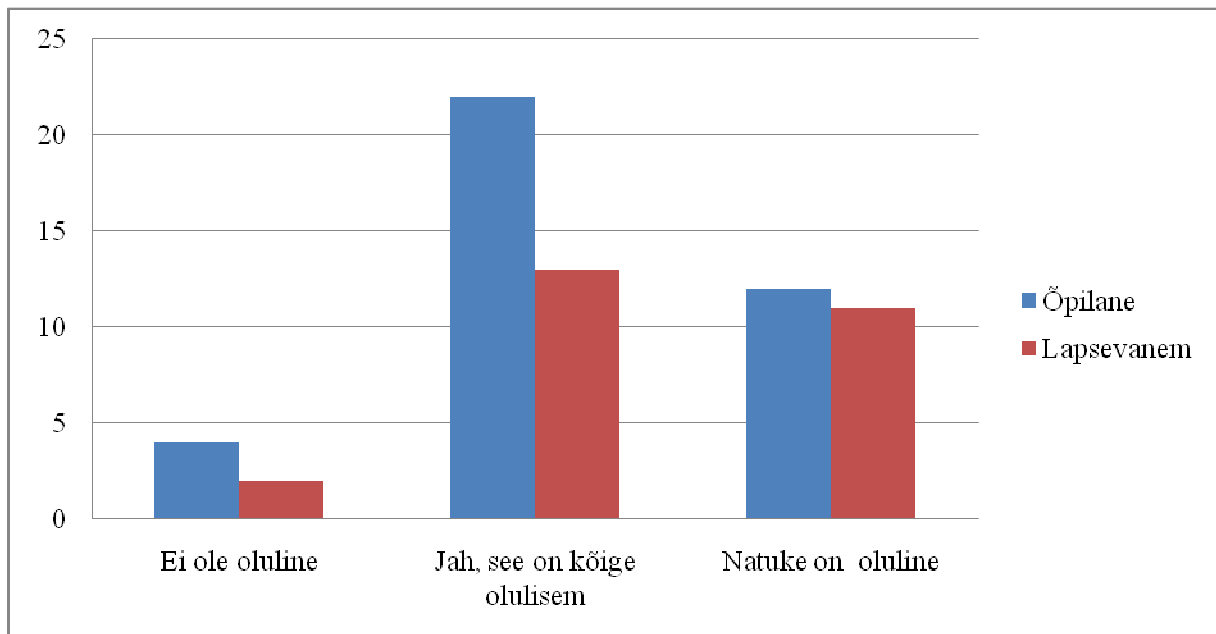
Tabel 16. Lapsevanemate poolt antud soovitusel eriala valikul

Valitud vastusevariant	Arv	%
jah, vanemad on mulle soovitanud sobivat eriala	24	63,16%
vanemad ei ole mulle midagi soovitanud	12	31,58%
mind ei huvita vanemate soovitusel	2	5,26%
kokku	38	100,00%

Uuringu andmetel osalevad lapsevanemad aktiivselt laste kutsevalikutes ja soovivad just oma lapsele sobivat eriala. Perekonnas on valikud koos läbi arutanud 17 (70%) lapsevanemat (Tabel 17) ja lapse eeldustele sobivat eriala soovitanud 16 (61%) vanemat (Tabel 18).

Intellektipuudega õpilaste valikud kutseõppes ja karjäärinõustamine

Eriala valikul lähtuvad nii õpilased kui lapsevanemad majanduslikest kaalutlustest ja üle poolte neist valiks ameti töötasu alusel (Joonis 8).

Joonis 8. Valitud erialal saadava töötasu olulisus õpilaste ja lapsevanemate arvates

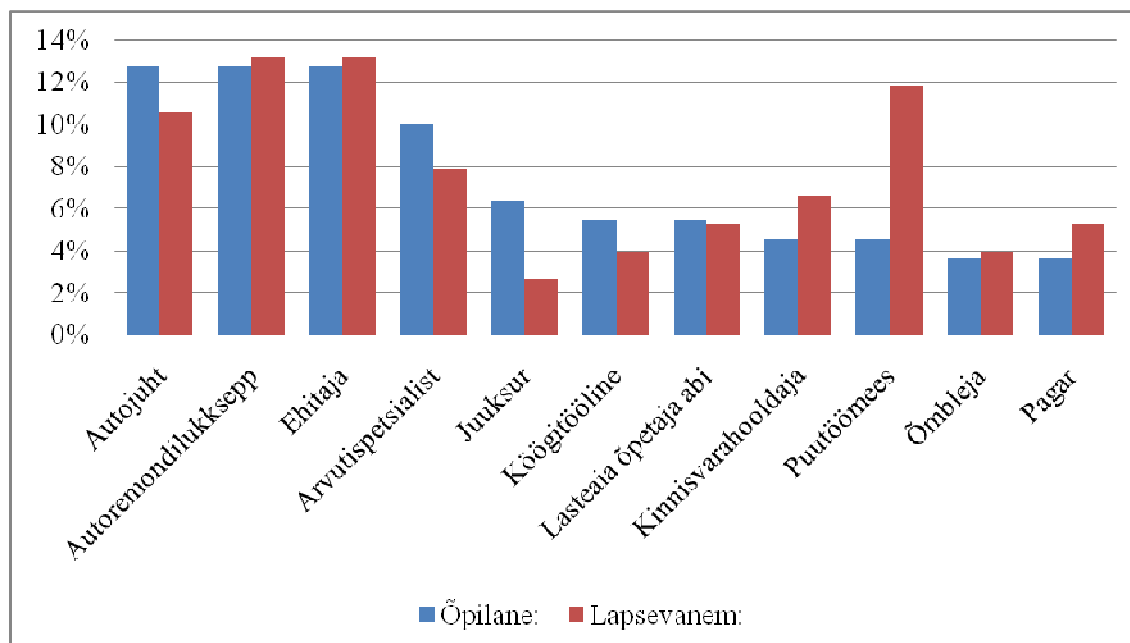
Samas väidavad 25 (68%) õpilast ehk üle poolte õpilastest, et nende valitav/valitud eriala on olnud nende unistuste eriala (Tabel 19).

Tabel 19. Õpilaste arvamus valitud erialast kui unistuste erialast

Valitud vastusevariant	Arv	%
jah	25	67,57%
ei, sest ma ei ole unistanud ühestki erialast	11	29,73%
ei, sest minu unistuste erialal ei ole võimalik õpinguid jätkata	1	2,70%
kokku	37	100,00%

Erialade valikul on lähtutud reaalselt kutsekoolides õpetatavast. Õpilaste ja lastevanemate kutseelistuste valik peegeldab ühelt poolt uuringus osalenud õpilaste soolist jaotuvust (28 noormeest ja 10 tütarlast) ning teisalt eeldatavat ametist saadavat töötasu (Joonis 9). Populaarsemate ametite eelistamine on nii õpilaste kui lapsevanemate seas sarnane, huvipakkuv suur eelistuste erisus on seotud puutöömehe ametiga.

Intellektipuudega õpilaste valikud kutseõppes ja karjäärinõustamine

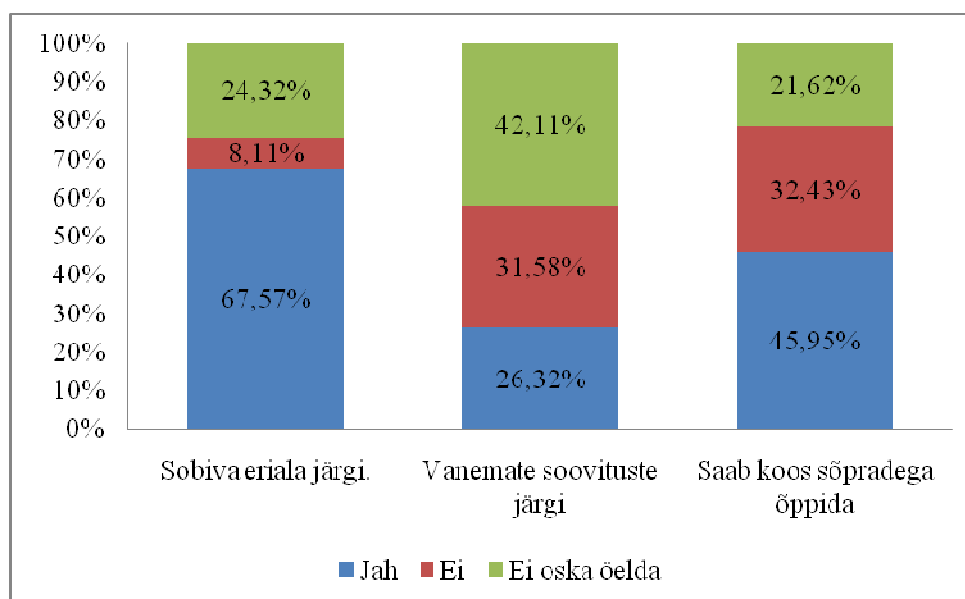

Joonis 9. Enim soovitud ja soovitatud erialad

Ankeedi vastuste põhjal on kõige olulisema tähtsusega kutsekooli valikul sobiva eriala olemasolu (Joonis 10). Õpilastest 25 (68%) valib kutsekooli temale sobiva eriala järgi.

Õpilased valiksid kutsekooli meelsasti selle alusel, kuhu nende sõbrad õppima suunduvad (Joonis 10). Uuringus osalenutest 17 (46%) ehk ligikaudu pooled valiks kutsekooli, kus õppida selle järgi, kuhu nende sõbrad lähevad.

Vanemate soovitus järgi valiks kooli vaid 10 (26%) õpilast ning 16 (42%) õpilast ei oska hinnangut anda vanemate soovitusete olulisusele (Joonis 10).

Joonis 10. Millest sõltub õpilaste kutsekooli valik

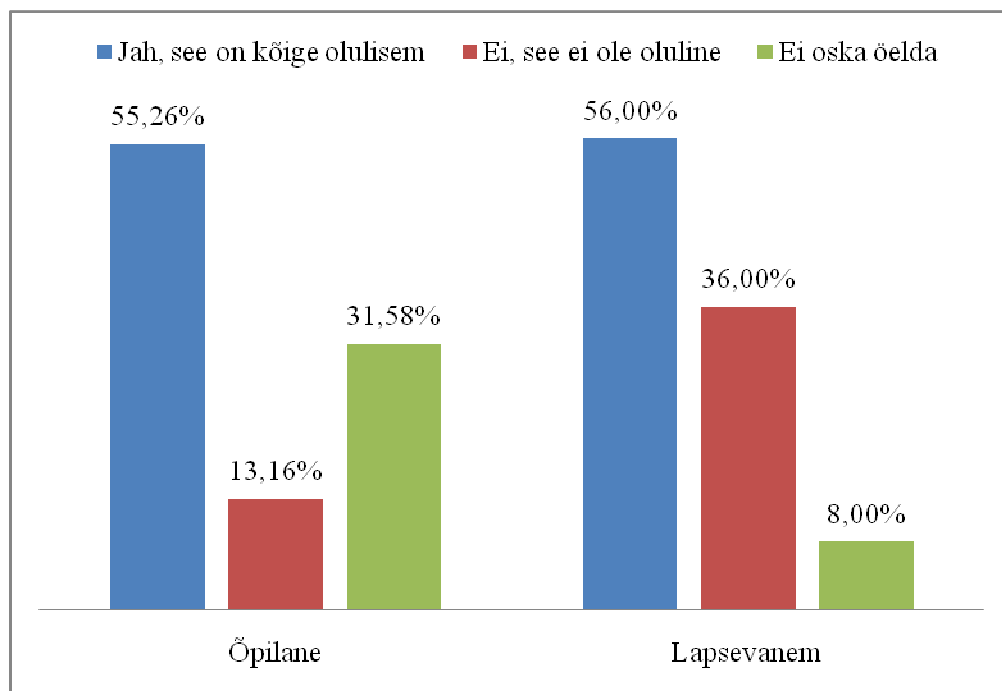
Intellektipuudega õpilaste valikud kutseõppes ja karjäärinõustamine

Lapsevanemate hinnangud selle kohta, kui oluliseks peavad nende lapsed kutsekooli valikul vanemate soovitusi on realistlikud ja vastavuses laste poolt antud hinnangutega (Tabel 20). Vanematest 9 (37%) nõustus väitega, et tema laps valis/valib kutsekooli tema soovitude järgi (õpilastest 10 pidas vanemate soovitusi oluliseks).

Tabel 20. Lapsevanemate arvamus tema soovitude olulisuse kohta kutsekooli valikul

Valitud vastusevariant	Arv	%
jah, see on nii	9	37,50%
ei oska öelda	8	33,33%
ta ei pea minu soovitusi oluliseks	7	29,17%
kokku	24	100,00%

Oluline on kutsekooli lähedus kodule. Põhikooli lõpetajatest 21 (55%) peab kutsekooli kodulähedust kõige olulisemaks (Joonis 11). Õpilaste poolt väljapakutud kodulähedased kutsekoolid aitavad konkretiseerida mõistet „kodulähedane“. Erinevused kooliti on seotud koolide paiknemisega (kool linnas või maapiirkonnas). Põhikooli lõpetajate vanematest 14 (56%) peab kutsekooli kodulähedust kõige olulisemaks.

Joonis 11. Koduläheduse olulisus kutsekooli valikul õpilaste ja lapsevanemate arvates

Arutelu

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on välja selgitada erivajadustega õpilaste ja nende vanemate teadlikkust ametiõppe võimalustest, õpilaste ja nende vanemate kutsenõustamise kasutamise aktiivsust koolis ja väljaspool kooli ning kutseõppeasutuse ja eriala valikut mõjutavad tegurid.

Uurimisküsimusele, kuivõrd teadlikud on kooli lõpetavad õpilased ja nende vanemad õpilastele sobivatest ametiõppe võimalustest, saadi vastus osaliselt. Uurimistulemuste alusel võib väita, et:

- nii kooli lõpetavad noored kui nende vanemad peavad õpingute jätkamist kutsekoolis oluliseks;
- üle poolte õpilastest on põhikooli lõpuklassis eriala valitud (kas üks kindel eriala või valik kahe eriala vahel);
- õpilased saavad põhilise informatsiooni sobivate ametiõppe võimaluste kohta koolist, kuid peavad saadavat informatsiooni ebapiisavaks (55 % õpilastest ja 85 % lapsevanematest sooviksid veel täiendavat infot);
- oluliseks peetakse kutsekoolide külastusi, mis aitavad valikute tegemisel (50% vastanud õpilaste üldarvust ja 100 % kutsekoole külastanud õpilastest);
- lapsevanemad on passiivsed lastele sobivate ametiõppe võimaluste kohta teabe hankimisel ja toetuvad pigem lastelt saadavale informatsioonile.

Vastuste alusel ei ole võimalik otsustada õpilaste ja nende vanemate teadlikkuse ulatust. Puudub ülevaade, kui paljudest erinevatest kutseõppeasutustest ja õpetatavatest ametitest teadlikud ollakse.

Saadud uurimistulemused kattuvad osaliselt Nõgeli (2010) uurimuses esitatud tulemustega. Kui Nõgeli uuringu andmetel soovis jätkata õpinguid kutsekoolis 32 (N=38) õpilast, siis käesoleva uuringu kohaselt 22 (N=38) õpilast. Lisanduvat 14 õpilast, kes soovivad "võib-olla" jätkata (nende seas 8 lisa-aastale jäävat õpilast). Erinevused on tingitud eeldatavalt ka käesoleva uuringu ankeedis kasutatud kolmest vastuse variandist (Nõgeli poolt koostatud ankeetides „ei” ja „ja” vastuse variandid). Seevastu kindlalt eriala valinud õpilaste arv põhikooli lõpus oli praktiliselt samane (Nõgeli uuringus 24 õpilast ja käesolevas uuringus 23 õpilast; uuringus osalejate arv sama ehk 38). Käesolevas uuringus osalenud õpilased pidasid kutsekooli külastamist eriala valiku tegemisel oluliseks (50% vastanutest ja 100% kutsekooli külastanutest ehk 18 õpilast). Nõgeli uuringu andmete alusel aitas kutsekooli külastus 13 õpilast (kutsekooli külastanute arv 26), kuid eraldi ei ole välja toodud, kui suur

osa kutsekooli reaalselt külastanud õpilastest pidas seda oluliseks. Sarnaselt Mutso (2006) uurimistulemustele võib käesoleva uurimuse alusel väita, et õpilased on motiveeritud ameti õppes ja peavad seda oluliseks. Õpilastest 36 (94%) peavad ameti õppimist kas väga tähtsaks või oluliseks.

Otsese uurimisküsimusena ei vaadeldud erinevust 9-nda klassi lõpetajate ja lisa-aastaga lõpetavate noorte vastustes (kooli B tulemused), kuid uurimustulemuste andmete analüüsi põhjal on märgata teatud tendentse. Õpilaste vastustes, kes on teadlikud lisa-aastal õppimise võimalusest põhikoolis, on märgata suhtumist, et neil on võimalik veel üks aasta oma valikuid teha ja otsustamist edasi lükata. Sama kooli lisa-aastaga lõpetavad õpilased on oma otsustes kindlad ja valikutes teadlikud. Kuna lisa-aastal jälgitakse õpilase arengut järjepidevalt ja õppetööd korraldatakse juhtumi põhiselt, on sellised arengud ootuspärased. Sarnaseid olulisi tegureid intellektipuudega õpilaste karjääriõpetuses on oma töödes välja toonud eelnevalt mitmed uurijad (Luzzo, Hitchings, Reitish ja Shoemaker, 1999; Zeleke, 2004; Luska ja Cook, 2009; Beyer ja Kaehne, 2009).

Uurimisküsimusele, millises ulatuses on õpilased ja nende vanemad kasutanud pakutavaid kutsenõustamise võimalusi, saadi ammendavad vastused:

- karjäärinõustamisest koolis ehk siis klassijuhataja tunnis toimuvast ametite ja kutseõppe võimaluste tutvustamisest teavad 34 (92%) õpilastest;
- lapsevanemad ei huvitu, kuivõrd on koolis lastele tagatud karjääriõpe;
- karjäärinõustamise võimaluste otsimine ja kasutamine väljaspool kooli on vähene nii õpilaste kui lapsevanemate seas.

Koolis toimuv karjääriõpe on integreeritud mitmetesse erinevatesse õppeainetesse ja koolivälistesse tegevustesse (eriala ringid, külastused), mistõttu õpilased peaksid olema igati informeeritud selles ulatuses, mida kool on suuteline tagama. Õpilased peavad koolist saadavat teavet oluliseks, kuid nende jaoks ebapiisavaks. Õpilastest 21 (55%) nõustusid väitega, et koolis peaks veelgi enam rääkima õppimisvõimalustest kutsekoolides. Saadaud uurimistulemus kattub Nõgeli (2010) uurimuses esitatud tulemusega. Nõgeli uuringu andmeil arvas 22 (57%) õpilast, et nad vajavad kutsealast informatsiooni senisest enam.

Karjäärinõustamise kasutamine kooliväliselt on vähene. Lapsevanematest 10 (48%) on küll otsinud karjääriteenuseid väljaspool kooli, kuid reaalselt külastanud lapsega koos koolivälist kutsenõustamiskeskust 2 (8%) lapsevanemat. Õpilastest 14 (37%) väitsid, et neile on koolis tutvustatud karjäärinõustamise võimalusi väljaspool kooli ja 14 (37%) õpilast on otsinud infot iseseisvalt. Kasutanud koolivälist karjäärinõustamist üks kord on vaid 4 (11%) õpilast ja 5 (13%) õpilast on külastanud mitu korda. Huvitav on asjaolu, et karjäärinõustamist

Intellektipuudega õpilaste valikud kutseõppes ja karjäärinõustamine

peavad oluliseks valikute tegemisel 18 (72%) lapsevanematest. Õpilastest peab 14 (38%) karjäärinõustamist valikute tegemisel väga oluliseks ja 19 (51%) natuke oluliseks. Tunnetatakse küll karjäärinõustamise vajalikkust, kuid kasutatakse sellist võimalust vähe. Õpilased piirduvad koolist saadava nõustamisega, kuigi koolis jagatakse neile informatsiooni vastava teenuse olemasolu kohta väljaspool kooli. Mõistetav on õpilastepoolne vähene koolivälise karjäärinõustamise kasutamine. Põhjustena saab välja tuua intellektipuudega kaasnevat sotsiaalset ebaküpsust ja vähest algatusvõimet. Lapsevanemate vähese aktiivsuse konkreetseid põhjusi on keeruline välja tuua. See teema vajaks eraldi uurimist.

Kindlasti on üheks koolivälise karjäärinõustamise alakasutuse põhjuseks sellise teenuse korraldus ise. Ühe koolijuhhi sõnul keelduti intellektipuudega õpilasi nõustamast põhjendusega, et puuduvad vastavad kogemused HEV õpilaste teenindamiseks. Väide ise ei ole aluseks üldistuste tegemisel, kuid on ometi märgilise tähendusega. Vähem oluline ei ole probleemi materiaalne külg. Kui kooliväline karjäärinõustamine on rahaline teenus, siis loobutakse selle teenuse kasutamisest.

Tulemused ühtivad 2011.aastal korraldatud karjääriteenuste süsteemi uuringus saadud tulemustega, mille kohaselt üldhariduskoolide õpilastest vaid 30 % tunnistas, et on saadud koolist vajalikus ulatuses karjäärialast infot ja nõustamist; oma koolist saadav karjääriteenuste info on noorte seas eraldi allikana võetuna esikohal; enamus lapsevanematest ei ole ise vastava info ja ega nõu saamiseks kuhugi pöördunud ega seda ka teadlikult kusagilt saanud ning ametlikke teenusepakkujaid väljaspool kooli on kasutanud väga vähesed lapsevanemad. (SA Innove 2011)

Õpilaste kutsevalikut määravatest teguritest osutus õpilaste vastuste alusel kõige olulisemaks nende endi valik. Õpilastest 25(68%) peab valitud eriala oma unistuseks. Samadele tulemustele on eelnevates uurimustes jõudnud Mutso ja Mägi (2008) ning Nõgel (2010).

Nii õpilased 26 (68%) kui lapsevanemad 17 (71%) väidavad, et on omavahel arutanud läbi võimalikud valikud. Lapsevanematest 16 (62%) on soovitanud oma lapsele sobivat eriala vastavalt tema eeldustele. Õpilastest 24 (63%) kinnitavad, et nende vanemad on soovitanud neile sobivat eriala. Kaudselt võib järeldada, et noorte valik on seotud lapsevanemate soovitustega. Võrreldes Nõgeli (2010) uurimusega on lapsevanemate osalus laste tuleviku planeerimises märgatavalt suurenenud. Nõgeli uurimuses vaid 15 õpilast (N=38) on arutanud kutsekooli valikutest oma vanematega. Erinevuse põhjuseid on keeruline välja tuua. Oluline on iga konkreetne juhtum (laps ja tema vanem, nende omavahelised suhted).

Lapsevanemad ja õpilased peavad oluliseks valitud ametis saadavat töötasu. Õpilastest 22 (58%) ja lapsevanematest 13 (50%) hindavad eriala valikul ametis saadavat töötasu kõige olulisemaks. Ühelt poolt on töötasu olulisuse märkimine seotud kindlasti Eesti riigi majanduses toimuvaga ning majandusliku heaolu igakülgse rõhutamisega meedias. Teisalt on korralik sissetulek oluliseks sõltumatus (vanematest, perest) garantiiks.

Õpilased valivad kutsekooli eelkõige eriala järgi. Õpilastest 25 (68%) valivad kutsekooli nende poolt soovitud eriala alusel. Üle poolte õpilastest ehk 21-l (55%) on oluline kutsekooli kodulähedus. Kodulähedus ja eriala olemasolu kattusid küsitluses 23-l juhul ehk 60 % ulatuses. Lapsevanematest 14 (56%) soovivad, et lapsed asuksid õppima kodulähedasse kutsekooli. Kutsekooli paiknevust on esmase valikukriteeriumina märkinud ka varasemad uuringud (Mutso ja Mägi, 2008; Nõgel, 2010). Vastused küsimusele olid antud tulevikku suunatuna, mistõttu puudub teave, milliseks osutuvad reaalsed võimalused. Kriteerium "kodulähedane" on erinevalt tõlgendatav. Arvestades LÕK alusel põhikooli lõpetavatele noortele kutseõpet võimaldavate kutseõppeasutuste paiknemisega, on võimalus kodulähedases koolis õppida soovitud eriala suhteliselt ebatõenäoline.

Kutsekooli valikul on olulise tähtsusega sõprade õppimine (õppima minemine) samasse kooli. Õpilastest 17 (46%) peavad sõpradega sama kooli valikut kõige olulisemaks. See on seletatav ka õpetajate ja koolijuhtide poolt välja toodud turvatunde vajadusega. Sõbrad ja sind hästi tundvad inimesed moodustavad uues koolis olulise sotsiaalse võrgustiku. Mutso (2006) on oma uuringus väja toonud, et erivajadusega õpilased pelgavad kaasõpilaste vaimset ja füüsilist vägivalda ning seetõttu on oluline kriteerium kooli valikul sõprade olemasolu. Vanemate soovitus järgi valib kutsekooli 10 (26%) õpilastest. Lapsevanematest 9 (38%) on kindlad, et nende laps valib kutsekooli just tema soovitus järgi. Tegelikult on vanemate poolt antud soovitusi arvestatud eriala valikul (määrav kutsekooli valikul). Konkreetse kutsekooli valikut määrab nii kodulähedus kui erialavalik.

Uurimistöö autor peab positiivseks näitajaks õpilaste poolt selgelt väljendatud soovi jätkata õpinguid kutseõppeasutuses ja vanemate toetavat suhtumist kutseõppesse. Eriala valikutes ollakse realistlikud ja lähtutakse oma soovidest, mille kujunemisel on teatud osa lapse eeldustest lähtuval vanemate soovitusel.

Sundvalikud on seotud ühelt poolt LÕK õppetasele sobivate erialade piiratud valikuga ja teisalt vastavat eriala õpetavate kutseõppeasutuste vähesusega.

Karjääriõpe ja -nõustamine vajaksid hariduskorralduslikke muudatusi vastava(te) õppeainete õppekavasse sisseviimisega. Karjääriõpe ei tohiks piirduda eelkutseõppega ja õppimisvõimaluste ning ametite tutvustamisega. Karjääriõppe sisu peab toetuma

Intellektipuudega õpilaste valikud kutseõppes ja karjäärinõustamine

kaasaegsetele karjäärinõustamise teooriatele, aidates õpilastel mõista karjäärivalikut kui elukestva õppe ühte komponenti. Vajalik oleks juba haridustee algastmes kavandada karjääriõpet, mis võimaldab lastel ise avastada ja läbi mängida erinevaid töörolle läbi fantaasia, iseseisvate harjutuste ja otsese kogemuse.

Tuginedes teoreetilistele käsitlustele ja teostatud uurimistöödele tuleks põhikooli lihtsustatud õppe korraldusse viia sisse järgnevad muudatused:

- viia sisse õppekavasse karjääriplaneerimine alates algastmest;
- kavandada õpilastele personaalset ja juhtumipõhist karjäärinõustamist.

Koostöös kutseõppeasutustega:

- korraldada ametiõpe kaasava õppe põhimõtetest lähtuvalt, tagades laiemal erialade valiku ja kodulähedase õppe;
- võimaldada põhikooli õpilastele nn proovipäevi ja kohanemiskursuseid.

Õpilaste ja lapsevanemate paremaks teenindamiseks tuleks väljaspool kooli:

- luua koostöövõrgustik koolivälise karjäärinõustamise süsteemi ja põhikoolide vahel.

Töö piirangud: uurimuses saadud tulemused ei ole üldistatavad kõikidele Eestis lihtsustatud riikliku õppekava alusel põhiharidust andvatele koolidele. Selgelt ilmnemine ka käesolevas uurimuses erinevused kooli teemade lõikes.

Kriitiliselt tuleb suhtuda tulemustesse, sest valim oli väike ja ankeedis esitatud küsimused ei anna piisavat informatsiooni laste ja lapsevanemate tegelikest teadmistest kutseõppe võimaluste kohta.

Kriitiliselt tuleb suhtuda intellektipuudega õpilaste vastustesse, mis võivad peegeldada hetkemeeleolu või olla mõjutatud naabri/sõbra vastustest.

Valitud uurimisvahendid ja kirjeldatud uurimuse kulg võimaldavad käesolevat uurimistööd korrata.

Tänuõnad

Siinkohal soovin tänada kõikide uuringus osalenud koolide direktoreid, õppealajuhatajaid, karjääriõppe koordinaatoreid ja küsitluse läbiviimisel abi osutanud klassiõpetajaid. Erilised tänuõnad Piret Kaminskas-Ustelile, Kristi Kivipuurile ja Liia Suupõlle.

Intellektipuudega õpilaste valikud kutseõppes ja karjäärinõustamine

Tänuõnad Natalja Barajevale, kelle igakülgsele abile toetusin andmete analüüsil ja andmetöötlusprogrammi kasutamisel.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

.....10.05.2013

Kasutatud kirjandus

- Almqvist, F., Ebeling, H., Heinälä, P., Karhu, J., Kumpulainen, K., Linna, S.-L., Lyytinen, H., Länsimies, E., Mervaala, E., Moilanen, I., Mäntymaa, M., Nieminen, P., Pajulo, M., Piha, J., Piippo, S., Poijula, S., Puura, K., Rantanen, P., Räsänen, Savonlahti, E., Tamminen, T., Uusikylä, K. & Westerinen, H. (2006). Laste- ja noortepsühhiaatria. Tallinn: AS Medicina.
- Beyer, S., Kaehne, A. (2009). Views of professionals on aims and outcomes of transition for young people with learning disabilities. British Journal of Learning Disabilities, Volume 37, lk 138–144.
- Eesti Vabariigi põhiseadus (RT, 1992, 26,349).
- Eesti Vabariigi Haridusseadus (RT I, 02.07.2012).
Elukestva Õppe Arendamise Sihtasutus Innove. Karjääriteenuste süsteemi uuring 2011, Külastatud aadressidel:
http://vana.innove.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=36529/Karjaariteenuste_susteemi_uuring_loppraport.pdf.
http://www.innove.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=3795/1_Karjaariteenused_uuringu_aruanne.pdf.
- Elukestva Õppe Arendamise Sihtasutus Innove. Karjääriteenused. Karjääriõpe. Külastatud aadressil:
<http://www.innove.ee/et/karjaariteenused/karjaariteenused/karjaariope>.
- Elukestva Õppe Arendamise Sihtasutus Innove. Karjääriteenused. Karjäärinõustamine. Külastatud aadressil:
<http://www.innove.ee/et/karjaariteenused/karjaariteenused/karjaarinoustamine>.
- Gallagher, D.J. (2004) The importance of constructivism and constructivist pedagogy of disability studies in education. Disability Studies Quarterly , Volume 24, No. 2, lk 1-18.
- Hausstätter, R.S. (2004, oktoober) An alternative framework for conceptualizing and analysing special education research . European Journal of Special Needs Education, Vol. 19, No. 3, lk 367-374.
- Luzzo, D.A., Hitchings, W.E, Reitish, P., Shoemaker, A.(1999, detsember). Evaluating differences in college students career decisions making on the basis of disability status. The Career Development Quarterly, Vol.48, lk 142-156.

- Lusk, S.L., Cook, D.(2009). Enhancing career exploration, decision making, and problem solving of adolescent girls with disabilities. Journal of Vocational Rehabilitation, Volume 31, lk 145–153.
- Kirk, S.A., Gallagher J.J., Anastasiow, N.J. (2000). Educating Exeptional Children. Ninth edition. Boston, New York: Houghton Mifflin Company.
- Mutso,I.(2006). Possibilities of future studies for students of spetcial education schools in vocational schools in Estonia. Tallinn, TLÜ kirjastus.
- McMahon, M., Patton, W. (2006). Career Development and Systems Theory. Second edition, Rotterdam, Sense Publisherts. Külastatud aadressil: <http://www.books.google.ee/books?isbn=9077874135>.
- Mutso,I., Mägi, A. (2008). Erivajadustega õpilaste haridustee valikud. Haridus 11-12, 41-46.
- Nõgel, A.(2010). Intellektipuudega üheksanda klassi õpilaste teadlikkus õpingute jätkamiseks kutsekoolis, publitseerimata magistritöö.
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (RT I 2010, 41, 240).
- Põhikooli lihtsustatud õppekava (RT I, 28.12.2010, 14).
- Põhikooli lihtsustatud õppekava lisa 1 (RT I, 20.09.2011,1).
- Rahvusvaheline Haiguste Klassifikatsioon RHK 10. Külastatud aadressil: <http://www.kliinikum.ee/psychhiaatrikliinik/lisad/ravi/RHK/RHK10-FR17.htm>
- Rajaleidja, Teooriad ja paradigmad. Külastatud aadressil: <http://www.rajaleidja.ee/teooriad-ja-paradigmad>.
- Reekie, F. (1993, jaanuar). Strategic Career Counselling with Clients Who Have Learning Disabilities. Guidance & Counselling, 08315493, 19930101, Vol. 8, Issue 3.
- Savickas, M.L. (2012, jaanuar) Life Design: A Paradigm for Career Intervention in the 21st Century. Journal of Counseling& Development, January 2012, Vol 90, lk 13-19.
- Skidmore, D. (1996) Towards an integrated theoretical framework for research into special education needs. European Journal of Special Needs Education, Vol 11, lk 33–47.
- Trenholm, J.(1994, märts). Career development for individuals with learning disabilities: A process approach. Guidance & Counseling, 08315493, Vol 9, Issue 4.
- Tororei, S.K. (2009). The right to work: A strategy for addressing the invisibility of persons with disability. Disability Studies Quarterly, Vol 29, Issue 4. Külastatud aadressil: <http://dsq-sds.org/article/view/973/1174/>.

- Zeleke, S. (2004, juuni). Self-concepts of students with learning disabilities and their normally achieving peers: a review. European Journal of Special Needs Education Vol. 19, No. 2, lk 145-170.
- Frank Parson (2013). Külastatud aadressil: <http://www.careers.govt.nz/educators-practitioners/career-practice/career-theory-models/parsons-theory/>.
- Donald Super (2013). Külastatud aadressil: <http://www.evolutioncounseling.com/donald-super-career-counseling-theory.html>.

Lisa 1.

Hea õpilane.

Minu küsimustiku eesmärgiks on teada saada Sinu soove ja unistusi edasiseks kutseõppeks. Saadud vastuseid kasutan ainult oma bakalaureusetöös ja Sinu nime ei avalda ma kellelegi. Vasta küsimustele ausalt. Kui ei oska vastata, palu õpetaja abi. Tema aitab Sind. Vali sobiv vastus ja tähista ristiga (x). Kui valikud puuduvad, lõpeta lause.

Õpin koolis.

Olen

☐ poiss

☐ tüdruk

Olenaastane

.....

A.

1. Kas Sa soovid jätkata õpinguid kutseõppeasutuses peale põhikooli lõpetamist?

☐ kindlasti soovin

☐ võib-olla soovin

☐ ei soovi, ma plaanin

.....

2. Kui Sa ei soovi jätkata õpinguid kutseõppeasutuses peale põhikooli lõpetamist, siis millised plaanid Sul on?

.....

.....

.....

3. Ameti õppimine on mulle

☐ väga tähtis

☐ oluline

☐ vähe oluline

4. Kas Sul on eriala valitud?

- ☐ jah, ma valin eriala
- ☐ Ma soovin valida (nimeta valikud)
..... või eriala
- ☐ ma ei ole valikut veel teinud

5. Kas oled nõus väitega?: Minu valitud eriala on olnud minu unistus.

- ☐ jah
- ☐ ei, sest minu unistuste erialal ei
ole võimalik õpinguid jätkata
- ☐ ei, sest ma ei ole unistanud ühestki erialast

**6. Kas oled nõus väitega?: Minu eriala valikul on oluline selles ametis saadav
töötasu.**

- ☐ jah, see on kõige olulisem
- ☐ natuke on oluline
- ☐ ei ole oluline

**7. Kas oled nõus järgmise väitega?: Olen oma eriala valikutest rääkinud oma
vanematega.**

- ☐ jah, me oleme kõik valikud koos läbi arutanud
- ☐ ei, ma ei ole vanematega sel teemal arutlenud
- ☐ vanemaid ei huvita minu erialavalik

**8. Kas oled nõus järgmise väitega?: Minu vanemad on soovitanud mulle sobivat
eriala.**

- ☐ jah, vanemad on mulle soovitanud sobivat eriala
- ☐ vanemad ei ole mulle midagi soovitanud
- ☐ mind ei huvita vanemate soovitusel

9. Loe alljärgnevaid ameteid. Märki need, milliseid oled mõelnud või tahaksid õppida.

- ☐ õmbleja
- ☐ pagar
- ☐ köögitööline
- ☐ autojuht
- ☐ ehitaja
- ☐ juuksur
- ☐ arvutispetsialist
- ☐ kosmeetik
- ☐ müüja
- ☐ postiljon
- ☐ kinnisvarahooldaja
- ☐ lasteaia õpetaja abi
- ☐ autoremondilukksepp
- ☐ arst
- ☐ metsamees
- ☐ puutöömees
- ☐ jurist
- ☐ aiatööline
- ☐ talupidaja
- ☐ kirjanik

B.

Karjäärinõustamine on

1. Kas oled nõus järgmise väitega?: Meie koolis toimub karjäärinõustamine.

- ☐ jah, minu koolis on karjäärinõustamine
- ☐ ma ei ole huvi tundnud
- ☐ meie koolis ei ole karjäärinõustamist

2. Kas oled nõus järgmise väitega?: Meie koolis klassijuhataja tunnis on meile räägitud kutsekoolides õpetatavatest erialadest.

- ☐ jah, õpetaja on meile tutvustanud paljusid erialasid
- ☐ ei, meile ei ole räägitud

3. Kas oled nõus järgmise väitega?: Meie koolis peaks rohkem rääkima õppimisvõimalustest kutsekoolis.

- ☐ jah, see aitaks valikute tegemisel
- ☐ ei oska öelda
- ☐ ei peaks rohkem rääkima

4. Kas oled nõus järgmise väitega?: Ma tean karjäärinõustamise võimalustest väljaspool kooli.

- ☐ jah, koolis on tutvustatud
- ☐ jah, ma olen ise otsinud infot
- ☐ ei, ma ei tea sellest midagi

5. Kas oled nõus järgmise väitega?: Minu vanemad on otsinud karjäärinõustamise võimalusi väljaspool kooli.

- ☐ jah, nad on otsinud
- ☐ ei, vanemad ei ole seda teinud
- ☐ ma ei tea

6. Kas oled nõus järgmise väitega?: Ma olen kasutanud karjäärinõustamist väljaspool kooli.

- ☐ jah, mitu korda
- ☐ jah, üks kord
- ☐ ei ole

7. Kas oled nõus järgmise väitega?: Ma olen karjäärinõustamisel käinud koos vanematega.

- ☐ jah, olen käinud koos vanematega ja iseseisvalt
- ☐ jah olen käinud koos vanematega
- ☐ ei, sest olen käinud iseseisvalt

8. Kas oled nõus järgmise väitega?: Karjäärinõustamine on minu jaoks oluline valikute tegemisel.

- ☐ jah, minu jaoks on see väga oluline
- ☐ natuke on
- ☐ ei ole, sest mulle meeldib ise otsustada

9. Kas oled nõus järgmise väitega?: Olen külastanud mõnda kutsekooli.

- ☐ jah, ma olen külastanud koos kooliga
- ☐ jah, ma olen külastanud iseseisvalt
- ☐ ei, ma ei ole külastanud

10. Kas oled nõus järgmise väitega?: Kutsekooli külastamine aitas mul valida sobivat kooli.

- ☐ jah, see aitas valikute tegemisel
- ☐ ei oska öelda
- ☐ ei, sellest ei olnud mingit abi

11. Kas oled nõus järgmise väitega?: Ma valin kutsekooli mulle sobiva eriala järgi.

- ☐ jah, see on kõige olulisem
- ☐ ei oska öelda
- ☐ ei, see ei ole oluline

12. Kas oled nõus järgmise väitega?: Ma valin kutsekooli vanemate soovitusel järgi.

- ☐ jah, see on kõige olulisem
- ☐ ei oska öelda
- ☐ vanemate soovitusel ei ole olulised

13. Kas oled nõus järgmise väitega?: Ma valin meelsasti kutsekooli, kuhu lähivad õppima minu sõbrad.

- ☐ jah, see on kõige olulisem
- ☐ ei oska öelda
- ☐ ei, see ei ole oluline

14. Kas oled nõus järgmise väitega?: Ma soovin õppida valitud eriala kodulähedases kutsekoolis.

- ☐ jah, see on kõige olulisem
- ☐ ei oska öelda
- ☐ ei, see ei ole oluline,

sest.....

Minu kodule on kõige lähemal ametikool

Aitäh vastamast!

Lisa 2.

Hea lapsevanem/eestkostja/hooldaja.

Minu küsimustiku eesmärgiks on teada saada Teie ja Teie lapse soove ja unistusi edasiseks kutseõppeks.

Saadud vastuseid kasutan ainult oma bakalaureusetöös ja Teie nime ei avalda ma kellelegi. Palun vastake küsimustele ausalt. Teie poolt täidetud ankeet on mulle suureks abiks bakalaureusetöö valmimisel. Loodan, et Te leiate aega vastamiseks.

Valige sobiv vastus ja tähistage ristiga (x). Kui valikud puuduvad, lõpetage lause.

Minu laps/hooldatav õpib..... koolis.

A.

10. Kas Teie laps soovib jätkata õpinguid kutseõppeasutuses peale põhikooli lõpetamist?

- ☐ kindlasti soovib
- ☐ ma ei ole tema soovidest teadlik
- ☐ ei soovi, tal on teised plaanid

.....

11. Pean oma lapse õpingute jätkamist kutseõppeasutuses

- ☐ väga tähtsaks
- ☐ ei oska öelda
- ☐ ta ei saa jätkata õpinguid kutseõppeasutuses, sest

.....

.....

12. Kas Teie lapsel on eriala valitud?

- ☐ jah, tal on valitud;
ta valis eriala
- ☐ ta ei ole valikut veel teinud
- ☐ ma ei ole tema valikust teadlik

13. Kas olete nõus väitega?: Eriala valikul on oluline selles ametis saada töötasu.

- ☐ jah, see on kõige olulisem
- ☐ natuke on oluline
- ☐ ei ole oluline

14. Kas oled nõus järgmise väitega?: Ma olen oma lapsega erialavalikutest rääkinud.

- ☐ jah, me oleme kõik valikud koos läbi arutanud
- ☐ ei, ma ei ole lapsega sel teemal arutlenud
- ☐ ma ei sekku tema erialavalikutesse

15. Kas olete nõus järgmise väitega?: Ma olen soovitanud lapsele sobivat eriala.

- ☐ jah, ma olen soovitanud talle sobivat eriala vastavalt tema eeldustele
- ☐ ei, ma ei ole lapsele midagi soovitanud
- ☐ ma ei oska midagi soovitada

16. Lugege alljärgnevaid ameteid. Märkige need, milliseid ameteid Te soovitasite või soovitaksite just oma lapsele.

- ☐ õmbleja
- ☐ pagar
- ☐ köögitööline
- ☐ autojuht
- ☐ ehitaja
- ☐ juuksur
- ☐ arvutispetsialist
- ☐ kosmeetik
- ☐ müüja

Intellektipuudega õpilaste valikud kutseõppes ja karjäärinõustamine

- ☐ postiljon
- ☐ kinnisvarahooldaja
- ☐ lasteaia õpetaja abi
- ☐ autoremondilukksepp
- ☐ metsamees
- ☐ puutöömees
- ☐ jurist
- ☐ aiatööline
- ☐ talupidaja
- ☐ kirjanik

kui nimistus puudub teie poolt soovitatav, lisage

.....

B.

Karjäärinõustamine on

.....

15. Kas olete nõus järgmise väitega?: Teie lapse koolis toimub karjäärinõustamine.

- ☐ jah, lapse koolis on karjäärinõustamine
- ☐ ma ei ole huvi tundnud
- ☐ ei, tema koolis ei ole karjäärinõustamist

16. Kas olete nõus järgmise väitega?: Koolis peaks rohkem rääkima õppimisvõimalustest kutsekoolis.

- ☐ jah, see aitaks valikute tegemisel
- ☐ ei oska öelda
- ☐ arvan, et sellest ei ole mingit kasu

17. Kas olete nõus järgmise väitega?: Ma tean karjäärinõustamise võimalustest väljaspool kooli.

- ☐ jah, lapsele on jagatud infot selle kohta
- ☐ jah, ma olen ise otsinud infot
- ☐ ei, ma ei tea sellest midagi

18. Kas olete nõus järgmise väitega?: Ma olen otsinud karjäärinõustamise võimalusi väljaspool kooli.

- ☐ jah, ma olen otsinud võimalusi kooliväliselt
- ☐ ei, ma ei pea seda vajalikuks

19. Kas olete nõus järgmise väitega?: Ma olen koos lapsega kasutanud karjäärinõustamist väljaspool kooli.

- ☐ jah, mitu korda
- ☐ jah, üks kord
- ☐ ei ole

20. Kas olete nõus järgmise väitega?: Karjäärinõustamine on oluline valikute tegemisel.

- ☐ jah, see on väga oluline
- ☐ võib-olla
- ☐ ei ole üldse oluline

21. Kas olete nõus järgmise väitega?: Teie laps valis/valib kutsekooli just Teie soovitus järgi.

- ☐ jah, see on nii
- ☐ ei oska öelda
- ☐ ta ei pea minu soovitusi oluliseks

22. Kas olete nõus järgmise väitega?: Ma soovin, et mu laps õpiks kodulähedases kutsekoolis.

☐ jah, see on kõige olulisem

☐ ei oska öelda

☐ ei, see ei ole oluline, sest

.....
.....

Meie kodule on kõige lähemal ametikool

Aitäh vastamast!

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Katrin Tomberg-Tohter
(sünnikuupäev: 29.01.1957)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

**PÕHIKOOLI LÕPETAVATE LIHTSUSTATUD ÕPPEASTME ÕPILASTE JA NENDE
VANEMATE OOTUSED NOORTE EDASISEKS AMETIÕPPEKS**

mille juhendaja on Ants Reinmaa,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 13.05.2013